کورتکراوەی ڕێزمانی کوردی

12

2019 - 2020

ئامادەکردنی : م. إسماعیل یوسف پیرداود

باشترین کورتکراوەی ڕێزمانی کوردی

بۆ پۆلی 12ی زانستی وێژەیی

لەم کورتکراوەیە بە پوختی باس لە بابەتەکان کراوە

بۆ پێش تاقیکردنەوە سوودی زۆری هەیە

پەیجی ڕێزمان و ئەدەبی کوردی پۆلی 12

کار بە پێی ناوەڕۆک چوار شێوازی هەیە

- شێوازی ڕێژەی ڕاگەیاندن .
- شێوازی ڕێژەی دانانی .
- شێوازی ڕێژەی داخوازی .
- شێوازی ڕێژەی مەرجی

شێوازی ڕێژەی ڕاگەیاندن

یەکەم : شێوازی ڕێژەی ڕاگەیاندن دەکرێت بە پێنج ڕێژەوە کە چواریان ڕابردووە و یەکێکیان ڕانەبردووە .

1 - ڕێژەی ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن ئەم ڕێژەیە بە تەنها بە لابردنی نوونی چاوگ دروست دەبێت . یاساکەی ← **چاوگ - ن**

نموونە : هێنان ← هێنا ، خستن ← خست ، ڕێزگرتن ← ڕێزگرت .

تێبینی : ئەگەر چاوگەکە پاشگری (ەوە)ی پێوەبوو ئەوا بەم شێوەیە ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندنی لێ دروست دەکرێت .

أ – ئەگەر پیتی پێش نوونی چاوگ پیتێکی نەبزوێن بوو ئەوا تەنها بەلابردنی نوونی چاوگ ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندنی لێ دروست دەکرێت .

نموونە : هاتنەوە ← هاتەوە ، هەڵکردنەوە ← هەڵکردەوە .

ب – ئەگەر پیتی پێش نوونی چاوگ پیتێکی بزوێن بوو ئەوا ڕێژەی ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن دروست دەبێت بە لابردنی نوونی چاوگ و دانانی ناوبەندی (ی) لە نێوان دوو پیتە بزوێنەکە بۆ جیاکردنەوەیان لە یەکتر .

نموونە : هێنانەوە ← هێنایەوە ، ڕۆچوونەوە ← ڕۆچوویەوە ، پێچانەوە ← پێچایەوە .

2 – ڕێژەی ڕابردووی تەواوی ڕاگەیاندن ← **ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن + وە ، ووە .**

تێبینی : هەرکاتێک پیتی پێش نوونی چاوگ ئەلفی و واوی و یائی (ا ، و ، ی) بوو ئەوا (وە) بە کاردەهێنین ، بەڵام ئەگەر دالی و تائی (د ، ت) بوو ئەوا (ووە) بەکاردەهێنین . تێبینی/ لە (چاوگی واو)دا (وو)ی قورس دەگۆڕێت بۆ (و)ی سووك .

نموونە : نوسین ← نوسیوە ، خستن ← خستووە ، ڕاگرتن ← ڕاگرتووە ، کوڵان ← کوڵاوە , چوو + وە =چووە

تێبینی : ئەگەر چاوگەکە پاشگری (ەوە)ی پێوەبوو ئەوا پێویستە ناوبەندی (ت) لەنێوان پاشگر و نیشانەی تەواوی دابنێین .

نموونە : هاتنەوە ← هاتووەتەوە ، شووشتنەوە ← شووشتووەتەوە .

تێبینی : لە شێوەزاری کرمانجی ژووروودا لە جیاتی نیشانەی تەواوی (وە ، ووە) ئەوا نیشانەی (یە ، ییە)مان هەیە .

نموونە : نقستن ← نقستییە ، نقیسین ← نقیسییە ، خارن ← خارییە .

3 - ڕێژەی ڕابردووی دووری ڕاگەیاندن ← **ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن + بوو**

نموونە : هێنان ← هێنابوو ، بردن ← بردبوو .

4 - ڕێژەی ڕابردووی بەردەوامی ڕاگەیاندن ← **دە + ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن** بۆ سادە .

نموونە : هێنان ← دەهێنا ، پێوان ← دەپێوا ، کردن ← دەکرد .

بۆ داڕژاو و لێکدراو **بەشی یەکەمی کار + دە + کاری ڕابردوو (ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن)**

نموونە : لێنان ⟵ لێ دەنا ، هەڵهێنان ⟵ هەڵدەهێنا ، بەهێزکردن ⟵ بەهێزدەکرد .

** هەندێ جار لە شوێنی نیشانەی (دە)ی بەردەوامی نیشانەی (ئە) بە کاردەهێنرێت .

نموونە : دەنووسی ⟵ ئەنووسی ، دەبینی ⟵ ئەبینی .

5 - ڕێژەی ڕانەبردووی ڕاگەیاندن ⟵ **دە + ڕەگی کار + ج .لکاوی ک3** بۆ **سادە**

نموونە : ماڵین ⟵ دەماڵم _ دەماڵین , دەماڵیت _ دەماڵن , دەماڵێت _ دەماڵن .

بۆ داڕژاو و لێکدراو **بەشی یەکەمی کار + دە + ڕەگ + ج .لکاوی ک3**

نموونە : هەڵکردن ⟵ هەڵدەکەم _ هەڵدەکەین ، بەهێزکردن ⟵ بەهێزدەکەم _ بەهێزدەکەین .

لە شێوەزاری کرمانجی ژووروودا نیشانەی ڕانەبردوو بریتییەلە بۆ دەمی ئێستا بریتییەلە (د) ، بۆ داهاتوو بریتییەلە (دێ) .

نموونە : خوێندن ⟵ دخینم من چیرۆک دخینم .

دێ خینم من چیرۆک دێ خینم .

تێبینی : هەموو ڕێژەکانی ڕاگەیاندن بە ڕابردوو و ڕانەبردووەوە دەتوانرێت کاری بکەر نادیاری لێ دروست بکرێت بەم شێوەیە .

1 – ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندنی بکەر نادیار : **ڕەگی کار + را** نموونە : نوسین ..... نوسرا . **نەنوسرا**

2 – ڕابردووی تەواوی ڕاگەیاندنی بکەر نادیار : **ڕەگی کار + را + وە** نموونە : نوسین ..... نوسراوە . **نەنوسراوە**

3 – ڕابردووی دووری ڕاگەیاندنی بکەر نادیار : **ڕەگی کار + را + بوو** نموونە : نوسین ..... نوسرابوو . **نەنوسرابوو**

4 – ڕابردووی بەردەوامی ڕاگەیاندنی بکەر نادیار : **دە + ڕەگی کار + را** نموونە : نوسین ..... دەنوسرا . **نەدەنوسرا**

5 – ڕانەبردووی ڕاگەیاندنی بکەر نادیار : **دە + ڕەگی کار + رێ** نموونە : نوسین ..... دەنوسرێ . **نانوسرێ**

تێبینی : هەموو ڕێژەکانی ڕابردووی ڕاگەیاندنی بکەر دیار و بکەر نادیاری بە ئامرازی (نە) نەرێ دەکرێت .

بەڵام ڕێژەی ڕانەبردووی ڕاگەیاندنی بکەر نادیار و بکەر دیار بە ئامرازی (نا) نەرێ دەکرێت .

شێوازی ڕێژەی دانانی

دووەم : شێوازی ڕێژەی دانانی ئەو ڕێژەیەیە کە ڕاستەوخۆ ئەو هەواڵەی دەیداتە پاڵ کەسێک یان شتێک لە شێوەی گومان و ئارەزوو و ئاوات واتاکەی دەردەکەوێت . نموونە : خۆزگە پەرتووکەکەم کڕیبا .

شێوازی ڕێژەی دانانی چوار جۆری هەیە کە سێیان ڕابردووە و یەکێکیان ڕانەبردوو .

1 – ڕێژەی ڕابردووی نزیکی دانانی

ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن + با

نموونە : سووتان ← سووتابا ، کەوتن ← کەوتبا ، ڕاکردن ← ڕاکردبا .

بەڵام ئەگەر چاوگەکە پاشگری (ەوە)ی پێوەبوو ئەوا ناوبەندی (ی) لە نێوان نیشانەی (با)ی دانانی و پاشگرەکە زیاد دەکەین ، یاخود ناوبەندی (ی) دانانێین و بەڵام لە پاشگرەکە (ە) لێدەکەینەوە .

نموونە : ڕۆیشتنەوە ← ڕۆیشتبایەوە = ڕۆیشتباوە .

دۆزینەوە ← دۆزیبایەوە = دۆزیباوە .   نموونە : خۆزگە کتێبخانەکەم دروستکردباوە .

2 – ڕێژەی ڕابردووی تەواوی دانانی

ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن + بێت

تێبینی : لە شێوازی ڕێژەی دانانی دا ڕێژەی ڕابردووی (بەردەوام)مان نیە .

نموونە : خواردبێت \ کردبێت \ سوڕابێتەوە \ پاککردبێتەوە .

3 – ڕێژەی ڕابردووی دووری دانانی

ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن + بووبا

نموونە : بردبووبا \ هێنرابووبا \ گەورەکردبووبا .

ئەگەر پاشگری (ەوە)ی پێوەبوو نموونە : سەرکەوتنەوە ← سەرکەوتبووبایەوە _ سەرکەوتبووباوە .

4 – ڕێژەی ڕانەبردووی دانانی

ب + ڕەگ + ک3   بۆ سادە .

نموونە : نوسین ← بنوسم _ بنوسین \ فرۆشتن ← بفرۆشم _ بفرۆشین \ بردنەوە ← ببەمەوە _ ببەینەوە .

بۆ دارِژاو و لێکدراو   بەشی یەکەمی کار + ب + ڕەگ + ک3

نموونە : بەجێمان ← بەجێبمێنم _ بەجێبمێنین \ پەروەردەبکەم _ پەروەردەبکەین \ چاپبکەم _ چاپبکەین .

دەشکرێت لە حاڵەتی دارِژاو و لێکدراودا لە دروستکردنی ڕێژەی ڕانەبردووی دانانی دا پێشگری (ب) لاببردێ بۆ ئاسانی گفتوگۆ کردن یان ئاسان دەربڕین . نموونە : چاپکەم _ چاپکەین .

تێبینی : هەندێ جار لە ڕێژەی ڕابردووی نزیکی دانانی دا لە سەرەتاوە نیشانەی (ب) دادەنرێت بەڵام ئەمە ڕێژەکە ناکات بە ڕێژەی ڕانەبردووی دانانی . نموونە : خوێندبا _ بخوێندبا ، کردبا _ بکردبا ، هێنابا _ بهێنابا .

تێبینی : شێوازی ڕێژەی دانانی بە هەموو جۆرەکانیەوە کاری بکەر نادیاریان لێ دروست دەکرێت بەم شێوەیە .

أ ڕابردووی نزیکی دانانی بکەر نادیار : ڕەگ + را + با   نموونە : بینین ← بینرابا .

ب ڕابردووی تەواوی دانانی بکەر نادیار : ڕەگ + را + بێت   نموونە : بینین ← بینرابێت .

ج ڕابردووی دووری دانانی بکەر نادیار : ڕەگ + را + بووبا   نموونە : بینین ← بینرابووبا .

د ڕانەبردووی دانانی : ب + ڕەگ + رێ   نموونە : بینین ← ببینرێ .

تێبینی : هەموو ڕێژەکانی شێوازی دانانی بە ڕابردوو و ڕانەبردووەوە بە ئامرازی (نە) نەرێ دەکرێت ، ئەگەر ڕێژەکە ڕابردوو بوو ئامرازەکە دەکەوێتە پێش کارەکە ئەگەر سادەبوو وە ئەگەر داڕژاو و لێکدراو بوو ئەوا دەکەوێتە دوای بەشی یەکەمی کار ، بەڵام ئەگەر ڕانەبردوو بوو ئامرازەکە شوێنی (ب) دەگرێتەوە .

ڕابردووی نزیکی دانانی : نەهێنابا .   ڕانەبردووی دانانی : نەهێنم _ نەهێنین

ڕابردووی تەواوی دانانی : نەهێنابێت .   نەهێنیت _ نەهێنن

ڕابردووی دووری دانانی : نەهێنابووبا .   نەهێنێت _ نەهێنن .

تێبینی : هەرکاتێک شێوازی ڕێژەی دانانی لە ڕستەدا بەکارهێنرا ئەوا پێویستی بە <u>وشەی یاریدەدەر</u> و <u>کاری یاریدەدەر</u> دەبێت .

وشە یاریدەدەرەکان ئەمانەن :-

- خۆزگە ، بریا ← بۆ ئاوات خواستن.
- کاشکێ ← بۆ حەزوو و ئارەزوو.
- ڕەنگە ، بەگومانم ، بەشکم ، بەڵکو ، لەوانەیە ، پێدەچێت ، بۆیهەیە ← بۆ شک و گومان.
- خوایە ، سا خوایە ، خودایە ← وشەیەکە تایبەتە بۆ دووعا و پاڕانەوە بەکاردێت.
- پێویستە ، با ← بۆ سوربوون و جەختکردنەوە بەکاردێن
  نموونە : پێویستە ئەو پێنوسە بگەڕێنمەوە.

کارە یاریدەدەرەکان ئەمانەن :-

- دەبێت ، دەبێ ، دەبوو ، دەبوایە ← بۆ پێویستی بەکاردێت
  نموونە : دەبێت وانەکە بخوێنم.
  دەبێت منداڵەکانمان جوان پەروەردەبکەین.
- دەمەوێ ، دەمەوێت ← بۆ ویستن بەکاردێت
  نموونە : دەمەوێ لە تاقیکردنەوەکە دەربچم.
  دەمەوێت جوانیەکانی ژیان ببینم.
- دێم ، بێم ← بۆ (مەبەست) بەکاردێت.
  نموونە : (دێم) بێم تاکو هۆنراوەکە بخوێنمەوە.
- دەوێرم ، دەتوانم ← بۆ (وێران) (توانین)
  نموونە : دەوێرم لە ئاوەکە بپەڕمەوە.
  دەوێرم هەستی خۆم دەربڕم.

شێوازی ڕێژەی کار

ڕێژەی کار ئەو شێوەیەیە کە کار بەپێی دەم و کەس و ژمارەی کەس لە بەکارهێناندا دەردەکەوێت .

لەڕێژەی کاردا سێ کۆمەڵەی جێناوی لکاو بەکاردێت و ئەرکی بکەر دەبینێت .

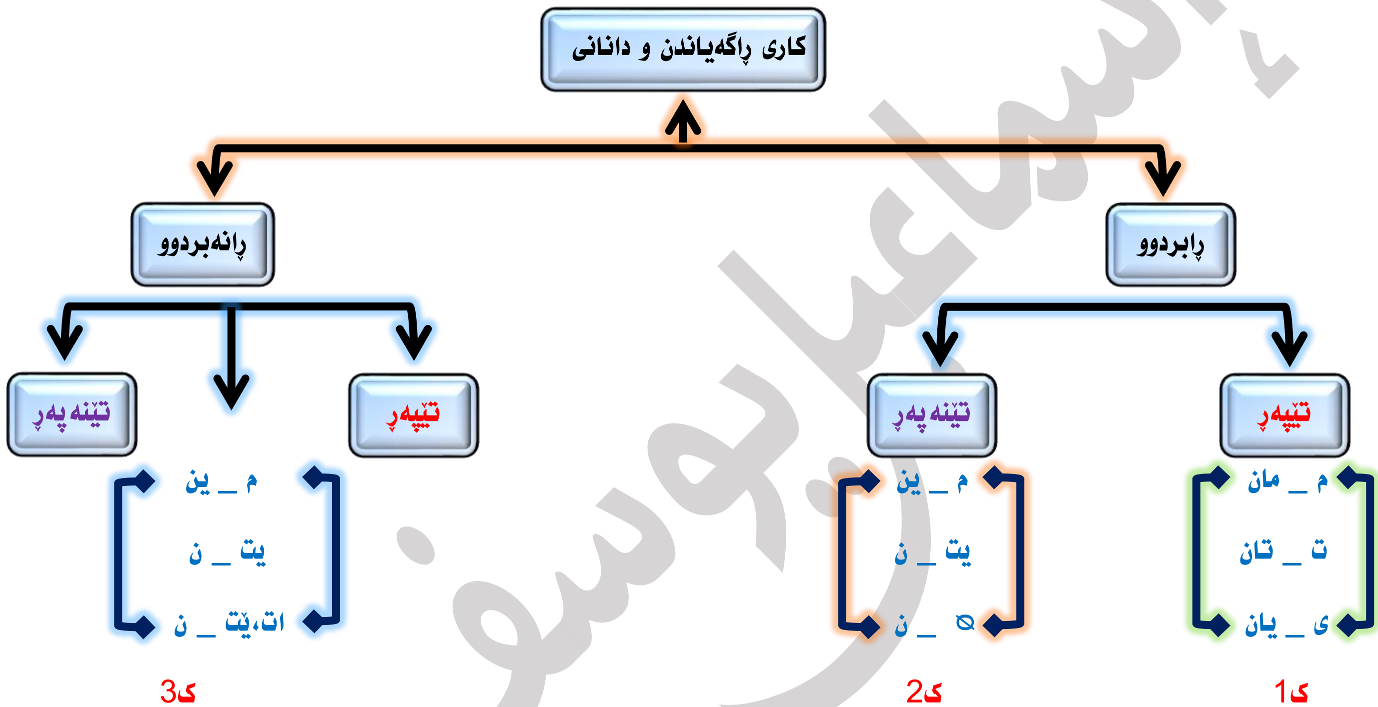

بەکارهێنانی جێناوە لکاوەکان لە شێوازی ڕێژەی ڕاگەیاندندا

أ : کۆمەڵەی یەکەمی جێناوە لکاوەکان لەگەڵ کاری ڕابردووی تێپەڕی (سادە ، داڕژاو ، لێکدراو) لە شێوازی ڕاگەیاندندا بە هەموو ڕێژەکانیەوە بەم شێوەیە بەکاردێت .

1 – لەگەڵ کاری ڕابردووی تێ پەڕی سادەدا جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم لە ڕێژەی ڕابردووی (نزیک ، دوور) دا دەکەونە کۆتایی کارەکەوە ، لە ڕابردووی (تەواو) دا دەکەونە نێوان نیشانەی تەواویەوە (و ە ، وو ە) لە ڕابردووی بەردەوام دا جێناوەکان دەکەونە دواى نیشانەی (دە)ی بەردەوامی بەم شێوەیە .

سادە : خواردن .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
خواردم _ خواردمان	خواردوومە _ خواردوومانە	خواردبووم _ خواردبوومان	دەم خوارد _ دەمان خوارد

※ نەرێ کردنیش لە کاری ڕابردووی سادەدا لەگەڵ هەموو ڕێژەکان بە ئامرازی (نە) دەبێت و هەمیشە جێناوە لکاوەکان دەکەونە دواى نیشانەی نەرێ وە .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
نەم خوارد _ نەمان خوارد	نەم خواردووە _ نەمان خواردووە	نەم خواردبوو _ نەمان خواردبوو	نەم دەخوارد _ نەمان دەخوارد

2 – لەگەڵ کاری ڕابردووی تێ پەڕی (داڕژاو و لێکدراو) لە هەموو ڕێژەکاندا جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم دەچێتە سەر بەشی یەکەمی کارەکە ئەگەر (نەرێ)یش بێت .

داڕژاو : داخست .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
دام خست _ دامان خست	دام خستووە _ دامان خستووە	دام خستبوو _ دامان خستبوو	دام دەخست _ دامان دەخست

تێبینی 1 : لە ڕێژەی ڕابردووی تەواوی ڕاگەیاندندا ئەگەر کارەکە داڕژاو بوو بە پاشگری (ەوە) کاتێک جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەمی دەخەینە سەر ئەوا ناوبەندی (ت) دەچێتە پێش پاشگرەکەو لە ڕێژەکانی تردا بە شێوەیەکی ئاسایی پاشگرەکە دەچێتە کۆتایی کارەکە بەبێ زیادکردنی ناوبەند .

نموونە : کردەوە .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
کردمەوە _ کردمانەوە	کردوومەتەوە _ کردوومانەتەوە	کردبوومەوە _ کردبوومانەوە	دەم کردەوە _ دەمان کردەوە

لێکدراو : بانگکرد .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
بانگم کرد _ بانگمان کرد	بانگم کردووە _ بانگمان کردووە	بانگم کردبوو _ بانگمان کردبوو	بانگم دەکرد _ بانگمان دەکرد

تێبینی 2 : نەرێ کردن لە کاری ڕابردووی تێ پەڕی داڕژاو و لێکدراو بۆ هەموو ڕێژەکانی ڕاگەیاندن بە ئامرازی (نە) دەبێت و نیشانەی نەرێ دەکەوێتە دوای جێناوە لکاوەکە .

داڕژاو : داخستن : نەرێ .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
دام نەخست_دامان نەخست	دام نەخستووە_دامان نەخستووە	دام نەخستبوو_دامان نەخستبوو	دام نەدەخست_دامان نەدەخست

لێکدراو : بانگکرد : نەرێ .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
بانگم نەکرد_بانگمان نەکرد	بانگم نەکردووە_بانگمان نەکردووە	بانگم نەکردبوو_بانگمان نەکردبوو	بانگم نەدەکرد_بانگمان نەدەکرد

ب : کۆمەڵەی دووەمی جێناوە لکاوەکان لەگەڵ کاری ڕابردووی تێنەپەڕ لە شێوازی ڕاگەیاندندا بەم شێوەیە بەکاردێت :

1 – ئەگەر کارەکە ڕابردووی تێ نەپەڕی (سادە ، داڕژاو ، لێکدراو) بوو لە ڕێژەکانی (نزیک ، دوور ، بەردەوام) جێناوەکانی کۆمەڵەی دووەم دەچێتە کۆتایی کارەکەوە ، بەڵام لە ڕێژەی ڕابردووی (تەواو)دا جێناوە لکاوەکان دەچێتە نێوان نیشانەی تەواویەوە .

هەروەها نەرێ کردن بۆ هەموو ڕێژەکان بە (نە) دەکرێت ، بەڵام لەباری(سادە)دا نیشانەی نەرێ دەچێتە سەرەتاوە ، لەباری (داڕژاو ، لێکدراو)دا نیشانەی نەرێ دەچێتە دوای بەشی یەکەمی کار .

نموونە : سادە : هات .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
هاتم _ هاتین	هاتوومە _ هاتووینە	هاتبووم _ هاتبووین	دەهاتم _ دەهاتین

نموونە : داڕژاو : ڕاهاتن .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
ڕاهاتم _ ڕاهاتین	ڕاهاتوومە _ ڕاهاتووینە	ڕاهاتبووم _ ڕاهاتبووین	ڕادەهاتم _ ڕادەهاتین

نموونە : لێکدراو : سەرکەوتن .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
سەرکەوتم _ سەرکەوتین	سەرکەوتوومە _ سەرکەوتووینە	سەرکەوتبووم _ سەرکەوتبووین	سەردەکەوتم _ سەردەکەوتین

سادە : نەرێ : هاتن .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
نەهاتم _ نەهاتین	نەهاتوومە _ نەهاتووینە	نەهاتبووم _ نەهاتبووین	نەدەهاتم _ نەدەهاتین

دارڕژاو : نەرێ : ڕاهاتن .

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
ڕانەهاتم _ ڕانەهاتین	ڕانەهاتوومە _ ڕانەهاتووینە	ڕانەهاتبووم _ ڕانەهاتبووین	ڕانەدەهاتم _ ڕانەدەهاتین

تێبینی : ئەگەر کارەکە بە پاشگری (ەوە) کۆتایی هاتبوو لە ڕابردووی (تەواو)دا کاتێ جێناوە لکاوەکانی کۆمەڵەی دووەم زیاد دەکەین ناوبەندی (ت) دەکەوێتە پێش پاشگرەکەوە ، بەڵام لە ڕێژەکانی تردا پێویستی بە ناوبەند نیە .

نموونە : هاتنەوە

نزیک	تەواو	دوور	بەردەوام
هاتمەوە _ هاتینەوە	هاتوومەتەوە _ هاتووینەتەوە	هاتبوومەوە _ هاتبووینەوە	دەهاتمەوە _ دەهاتینەوە

پ/ کەی جێناوی لکاوی ڕێژەی کار بۆ کەسی سێیەمی تاک دەرناکەوێت ؟ لە چ ڕێژەیەکدا ؟ بە نموونە ڕوونی بکەرەوە.

وەڵام : جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاک دەرناکەوێت لەگەڵ کاری ڕابردووی (ڕاگەیاندن و دانانی) چونکە هیچ جێناوێکی لکاوی بەرامبەر نیە.

نموونە : هات.

هاتم _ هاتین	هاتبام _ هاتباین
هاتیت _ هاتن	هاتبایت _ هاتبان
هات∅ _ هاتن	هاتبا∅ _ هاتبان

ج : بە کارهێنانی جێناوەکانی کۆمەڵەی سێیەم لەگەڵ شێوازی ڕێژەی ڕاگەیاندن .

* جێناوە لکاوەکانی کۆمەڵەی سێیەم لە شێوازی ڕێژەی ڕاگەیاندن داهەمیشە لەگەڵ کاری ڕانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەڕی { سادەو دارڕژاو و لێکدراو } دا بەکاردێت و دەکەونە کۆتایی ڕەگی کار لە حاڵەتی (نەرێ)شدا.

ڕانەبردووی ڕاگەیاندن / سادە ← دە + ڕەگ + ک3 (نەرێ) کردنیش بە ئامرازی (نا) دەبێت و جێگای (دە) دەگرێتەوە.

تێ پەڕ ← هێنا ← دەهێنم _ دەهێنین ← نەرێ ← ناهێنم _ ناهێنین

تێ نەپەڕ ← سووتا ← دەسووتێم _ دەسووتێین ← نەرێ ← ناسووتێم _ ناسووتێین

دارڕژاو و لێکدراو بەشی یەکەمی کار+ دە + ڕەگ + ک3

دارڕژاو ← تێ پەڕ ← هەڵکرد ← هەڵدەکەم _ هەڵدەکەین ← نەرێ ← هەڵناکەم _ هەڵناکەین

دارڕژاو ← تێ نەپەڕ ← بەجێمان ← بەجێ دەمێنم_بەجێ دەمێنین ← نەرێ ← بەجێ نامێنم_بەجێ نامێنین

لێکدراو ← تێ پەڕ ← جێگا گرت ← جێگا دەگرم_جێگا دەگرین ← نەرێ ← جێگا ناگرم _ جێگا ناگرین

لێکدراو ← تێ نەپەڕ ← سەرکەوت ← سەردەکەوم_سەردەکەوین ← نەرێ ← سەرناکەوم _ سەرناکەوین

بەکارهێنانی جێناوە لکاوەکان لەگەڵ شێوازی ڕێژەی دانانی

أ کۆمەڵەی یەکەمی جێناوە لکاوەکان لەگەڵ کاری ڕابردووی تێ پەڕی { سادە - دارِژاو – لێکدراو } لە شێوازی دانانی دا بە هەموو ڕێژەکانیەوە بەم شێوەیە بەکاردێت.

1 – لەگەڵ کاری ڕابردووی تێ پەڕ لە ڕێژەکانی { نزیک – دوور – تەواو }دا لە باری سادە جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم دەچنە سەر کۆتایی ڕێژەکە لە کاتی (نەرێ) کردنیشدا جێناوەکان دەکەونە دواى نیشانەی (نە)ی نەرێ.

نموونە : سادە : هێنا

نزیک	تەواو	دوور
هێنابام – هێنابامان	هێنابێتم – هێنابێتمان	هێنابووبام – هێنابووبامان
نەرێ:		
نەم هێنابا – نەمان هێنابا	نەم هێنابێت – نەمان هێنابێت	نەم هێنابووبا – نەمان هێنابووبا

2 – ئەگەر کارەکە ڕابردووی تێ پەڕی (نزیک – دوور – تەواو)بوو لە باری (دارِژاو و لێکدراو)دا جێناوەکان دەچنە سەر بەشی یەکەمی کار و نیشانەی (نە) نەرێ دەچێتە دوای جێناوەکە.

نموونە : دارِژاو : ڕاهێنان

نزیک	تەواو	دوور
ڕام هێنابا – ڕامان هێنابا	ڕام هێنابێت – ڕامان هێنابێت	ڕام هێنابووبا – ڕامان هێنابووبا
نەرێ:		
ڕام نەهێنابا – ڕامان نەهێنابا	ڕام نەهێنابێت – ڕامان نەهێنابێت	ڕام نەهێنابووبا – ڕامان نەهێنابووبا

تێبینی : ئەگەر کارەکە دارِژاوبوو بە پاشگری (ەوە) ئەوا جێناوە لکاوەکان دەکەونە پێش پاشگرەکەوە ، بەڵام ئەگەر کارەکە دارِژاوبوو بە پێشگر و پاشگر ئەوا جێناوە لکاوەکان دەچنە سەر بەشی یەکەمی کار .

نموونە : دارِژاو بە پاشگری (ەوە) : هێنانەوە

نموونە : دارِژاو بە پاشگر و پێشگر : ڕاهێنانەوە

نزیک	تەواو	دوور
هێنابامەوە – هێنابامانەوە	هێنابێتمەوە - هێنابێتمانەوە	هێنابووبامەوە - هێنابووبامانەوە

نزیک	تەواو	دوور
ڕام هێنابایەوە - ڕامان هێنابایەوە	ڕام هێنابێتەوە - ڕامان هێنابێتەوە	ڕام هێنابووبایەوە - ڕامان هێنابووبایەوە

نموونە : لێکدراو : بانگ کرد

نزیک	تەواو	دوور
بانگم کردبا – بانگمان کردبا	بانگم کردبێت – بانگمان کردبێت	بانگم کردبووبا – بانگمان کردبووبا
نەرێ:		
بانگم نەکردبا – بانگمان نەکردبا	بانگم نەکردبێت – بانگمان نەکردبێت	بانگم نەکردبووبا – بانگمان نەکردبووبا

ب کۆمەڵەی دووەمی جێناوە لکاوەکان لەگەڵ کاری ڕابردووی تێ نەپەڕ لە شێوازی ڕێژەی دانانی دا بەم شێوەیە بەکاردێت .

* کۆمەڵەی دووەم لەگەڵ کاری ڕابردووی تێ نەپەڕی (نزیک – تەواو – دوور) لە باری سادە و دارِژاو و لێکدراودا دەچنە سەر کۆتایی کارەکە ئەگەر (نەرێ)ش بێت , نیشانەی (نەرێ) لە باری سادەدا دەچێتە سەرەتاوە و لە باری دارِژاو و لێکدراودا دەچنەسەر بەشی یەکەمی کار .

نموونە : سادە : هات : هاتن

نزیک	تەواو	دوور
هاتبام – هاتباین	هاتبێتم – هاتبێتین	هاتبووبام – هاتبووباین

دارڕژاو : ڕاهات

نزیک	تەواو	دوور
ڕاهاتبام – ڕاهاتباین	ڕاهاتبێتم – ڕاهاتبێتین	ڕاهاتبووبام – ڕاهاتبووباین
نەرێ:		
ڕانەهاتبام – ڕانەهاتباین	ڕانەهاتبێتم – ڕانەهاتبێتین	ڕانەهاتبووبام – ڕانەهاتبووباین

لێکدراو : سەرکەوتن : سەرکەوت

نزیک	تەواو	دوور
سەرکەوتبام – سەرکەوتباین	سەرکەوتبێتم – سەرکەوتبێتین	سەرکەوتبووبام – سەرکەوتبووباین
نەرێ:		
سەرنەکەوتبام – سەرنەکەوتباین	سەرنەکەوتبێتم – سەرنەکەوتبێتین	سەرنەکەوتبووبام – سەرنەکەوتبووباین

ج جێناوە لکاوەکانی کۆمەڵەی سێیەم لە شێوازی ڕێژەی دانانی دا لەگەڵ کاری ڕانەبردووی تێ پەڕ و تێ نەپەڕی سادە و دارڕژاو و لێکدراو بەکاردێت و جێناوەکان دەکەوێتە کۆتایی ڕەگی کارەکە لە حاڵەتی (نەرێ) کردنیش دا .

ڕانەبردووی دانانی : **بـ + ڕەگ + ک3** سادە: نەرێ کردن بە (نە) دەبێت و جێگای (بـ) دەگرێتەوە .

سادە :

تێ پەڕ > هێنان > بهێنم _ بهێنین — نەرێ : نەهێنم _ نەهێنین .

تێ نەپەڕ > سووتان > بسووتێم _ بسووتێین — نەرێ : نەسووتێم _ نەسووتێین .

دارڕژاو :

تێ پەڕ > هەڵکردن > هەڵبکەم _ هەڵبکەین — نەرێ : هەڵنەکەم _ هەڵنەکەین .

تێ نەپەڕ > بەجێمان > بەجێ بمێنم _ بەجێ بمێنین — نەرێ : بەجێ نەمێنم _ بەجێ نەمێنین .

لێکدراو :

تێ پەڕ > جێگا گرتن > جێگا بگرم _ جێگا بگرین — نەرێ : جێگا نەگرم _ جێگا نەگرین .

تێ نەپەڕ > سەرکەوتن > سەربکەوم _ سەربکەوین — نەرێ : سەرنەکەوم _ سەرنەکەوین .

تێبینی : چ کاتێك جێناوی لکاوی (ات – ێت) لە ك3 وەکو ڕێژەی کار بەکاردێن ؟

1 – (ات) کاتێك بەکاردێت ئەگەر کۆتایی ڕەگی کارەکە هاتبوو بە پیتی بزوێنی (ە , ۆ)

نموونە : کردن کـە دەکات . خواردن خـۆ دەخوات .

2 – (ێت) کاتێك بەکاردێت ئەگەر کۆتایی ڕەگی کار بە پیتی بزوێنی (ە , ۆ) نەهاتبوو, وە کۆتایی بە هەر پیتێکی تر هاتبوو ئەوا (ێت) بەکاردێت .

نموونە : ڕشتن ڕێژ دەڕێژێت .

شێوازی ڕێژەی داخوازی

سێیەم : شێوازی ڕێژەی داخوازی : ئەو ڕێژەیەیە کە قسەکەر بە شێوەی داوا و فەرمان داوا لە کەسی دووەمی تاک و کۆ دەکات بۆ جێبەجێ کردنی یان جێبەجێ نەکردنی کارێک و جێناوەکانیش ئەرکی بکەر دەبینێت .

شێوازی ڕێژەی داخوازی بەم شێوەیە دروست دەکرێت :

بـ + ڕەگ + ک4
- ە -ج.لکاو بۆ کەسی دووەمی تاک
- ن –ج.لکاو بۆ کەسی دووەمی کۆ

نموونە : کڕین
- بکڕە – پەرتووکەکە بکڕە .
- بکڕن – پەرتووکەکان بکڕن .

تێبینی یەک : ئەگەر ڕەگی کار کۆتایی هاتبوو بە پیتە بزوێنەکانی (وو – ۆ – ی – ێ – ە) ئەوا جێناوی لکاوی (ە) بۆ کەسی دووەمی تاک دەرناکەوێت .

نموونە : خواردن ← خۆ ← بخۆ .

نووستن ← نوو ← بنووە . (ە) دەرناکەوێت .

تێبینی دوو : ئەو چاوگانەی کە بە پاشگری (ەوە) کۆتاییان هاتووە واتە داڕژاون کاتێک کاری داخوازیان لێ دروست دەکرێت بۆ کەسی دووەمی تاک پێویستمان بە ناوبەندی (ر) دەبێت و دەکەوێتە پێش پاشگرەکەوە .

نموونە : خوێندنەوە ← بـ + خوێن + ە + ر + ەوە = بخوێنەرەوە .

کردنەوە ← بـ + کە + ە + ر + ەوە = بکەرەوە .

ئەم وشانە لە دەستوور لادەدەن کاتێک کاری داخوازیان لێ دروست دەکرێت : { هاتن ، چوون ، ویستن , گوتن }

تێ بی نی : چاوگی (چوون) کاتێک کاری داخوازی لێ دروست دەکەین بۆکەسی دووەمی تاک لە دەستور لادەدات .

نموونە : چوون ← بـ + چ + ە = بچۆ ← لێرەدا جێناوی لکاو بۆ کەسی دووەمی تاک دەرنەکەوتووە چونکە (ە) گۆڕاوە بۆ (ۆ) .

بـ + چ + ن = بچن .

※ لەگەڵ کاری داڕژاو و لێکدراوی داخوازی نیشانەی (بـ)ی داخوازی دەکەوێتە دواي بەشی یەکەمی کار .

نموونە : داخستن ← دابخە _ دابخەن .

سەرکەوتن ← سەربکەوە _ سەربکەون .

تێ بی نی : (نەرێ) کردن لە کاری داخوازی دا بە (مە) دەبێت ، شوێنی (بـ) دەگرێتەوە .

نموونە : بنوسە ← مەنوسە _ مەنوسن .

دابخە ← دامەخە _ دامەخەن .

پ : لە چاوگی (هاتنەوە) کاری داخوازی دروست بکە .

بـ + ێ + ە + ر + ەوە = بێرەوە .

بـ + ێ + ن + ەوە = بێنەوە .

پ : لە چاوگی (چوونەوە) کاری داخوازی دروست بکە .

بـ + چ + ە + ر + ەوە = بچۆرەوە .

بـ + چ + ن + ەوە = بچنەوە .

پ : لە چاوگی (بردن) شێوازی ڕێژەی داخوازی بۆ کەسی دووەمی کۆ و شێوازی ڕێژەی ڕانەبردووی دانانی دووەمی کۆ دروست بکە .

شێوازی ڕێژەی داخوازی بۆ کەسی دووەمی کۆ : ببەن .

شێوازی ڕێژەی ڕانەبردووی دانانی بۆ کەسی دووەمی کۆ : ببەن .

لە ئاستی ڕستە جیای دەکەینەوە بە هۆی کاری یاریدەدەر و وشەی یاریدەدەر .

پەرتووکەکان ببەن . ⟵ شێوازی ڕێژەی داخوازی بۆ کەسی دووەمی کۆ .

پێویستە پەرتووکەکان ببەن . ⟵ شێوازی ڕێژەی ڕانەبردووی دانانی بۆ کەسی دووەمی کۆ .

ڕستەی ئاوێتەی مەرجی

چوارەم : شێوازی مەرجی .

ڕستەی ئاوێتەی مەرجی لە دوو ڕستە پێکدێت :-

1 – ڕستەی کاری مەرج (پاڕستە) : ڕوودان و بە ئەنجام گەیاندنی کاری ئەم ڕستەیە مەرجە بۆ ڕوودانی کاری ڕستەی (وەڵامی مەرج)(شاڕستە)

2 – ڕستەی وەڵامی مەرج (شاڕستە) : ڕستەیەکی سەرەکیەو ڕوودان و بە ئەنجام گەیاندنی کاری ئەم ڕستەیە بەستراوەتەوە بە ڕوودانی کاری (ڕستەی کاری مەرج (پاڕستە))

* لە ڕستەی ئاوێتەی مەرجدا ئامرازی لێکدەری (تا ، هەتا ، کەی ، کە ، هەکە ، ئەگەر ، ئەگینا ، چونکە ، هەتاوەکو ، تاوەکو ، ئینجا ، دەنا ...... هتد) پێیان دەوترێت ئامرازی لێکدەری مەرج و هەمیشە لە پێش ڕستەی کاری مەرج (پاڕستە) دا دێن واتا لەگەڵ کام بەشی ڕستەکە هاتن ئەوا پاڕستەیە واتا کاری مەرج .

نموونە : تا ئارەقە نەڕێژیت ، شیرینی ناچێژیت .

تێبینی : (کار) لە ڕستەی ئاوێتەی مەرج دا ڕێژە و دەستووری تایبەت بەخۆی نیە ، بەڵکو هەمان ئەو ڕێژانەن کە لە شێوازی ڕێژەکانی (ڕاگەیاندن ، دانانی ، داخوازی) بەکاردێت ، بەڵام لێرەدا بۆ مەبەستی مەرج بەکاردێت .

ڕستەی ئاوێتەی مەرج

تێبینی : گرینگ نییە ڕێژەکان ڕابردوو و یان ڕانەبردوو (ئەریٚ) یان (نەریٚ) بێت .

ڕستەی کاری مەرج (پاڕستە)

* هەمیشە کاری (پاڕستە) کارێکی (دانانی و ڕاگەیاندنە)ە .

* هەمیشە ئامرازی لێکدەری مەرجی لەگەڵ بەکاردێت کە ئەمانەن : (تا ، هەتا ، کەی ، ئەگەر ، ئەگینا ..... هتد)

* بەزۆری لە سەرەتای ڕستەوە دێت .

ڕستەی وەڵامی مەرج (شاڕستە)

* هەمیشە کاری (شاڕستە) کارێکی (ڕاگەیاندن وداخوازیە)

* هیچ کاتێک ئامرازی لێکدەری مەرجی لەگەڵ بەکارنایەت .

* دەگونجێ هەندێ جار لە سەرتای ڕستەوە بێت .

ڕابردووی ڕاگەیاندن ← ڕانەبردووی ڕاگەیاندن

نموونە : کە زستان هات ، باران دەبارێت .
ڕستەی کاری مەرج | ڕستەی وەڵامی مەرج

نموونە : ئەگەر یەکبگرین ، سەردەکەوین .
ڕستەی کاری مەرج | ڕستەی وەڵامی مەرج

نموونە : کە بەباشی بخوێنین ، سەردەکەوین .
ڕستەی کاری مەرج | ڕستەی وەڵامی مەرج

نموونە : ئەگەر دەتەوێت بژیت ، تێبکۆشە .
ڕستەی کاری مەرج | ڕستەی وەڵامی مەرج

ڕانەبردووی ڕاگەیاندن داخوازی

تێ بی نی : لە ڕستەی ئاوێتەی مەرج دا بە شێوەیەکی گشتی ڕستەی کاری مەرج (پارستە) دەکەوێتە سەرەتای ڕستەوە ، بەڵام دەگونجێ هەندێ جاریش ڕستەی وەڵامی مەرج (شارستە) بکەوێتە سەرەتای ڕستەوە .

نموونە : بخوێنە ، بەڵکو دەربچیت .
ڕستەی کاری مەرج
ڕستەی وەڵامی مەرج
داخوازی

نموونە : باشتر فێردەبین ، ئەگەر بچینە خوێندنگە .
ڕستەی وەڵامی مەرج | ڕستەی کاری مەرج

کاری چاوگی (بوون)

چاوگی بوون وەکو هەموو چاوگێکی تر سەرچاوەیە بۆ دروستبوونی کاری (ڕابردوو ، ڕانەبردوو) کە بریتین لە
کاری چاوگی بوون لە ڕستەدا بەم شێوەیە دەردەکەوێت :

بوو ← ڕابردوو
ە ← بۆ ئێستا
دەبێت ← داهاتوو
ڕانەبردوو

یەکەم – کاری تەواوی تێ پەڕ . بکەر + بەرکار + کار
دووەم – کاری تەواوی تێ نەپەڕ . بکەر + کار
سێیەم – کاری ناتەواو . نیهاد + ت.کاری ناتەواو + کار
چوارەم – کاری یاریدەدەر . کار + کار (دانانی)

تێبینی : منداڵبوون جیاوازە لە لەدایکبوون
وشەی لەدایکبوون لێکدراوەو دەبێتە کاری تەواوی تێنەپەڕ .

یەکەم :- کاری تەواوی تێ پەڕ : بە دوو شێوە دەردەکەوێت . بکەر + بەرکار + کار

1 – ئەگەر چاوگی (بوون) بە واتای (خاوەندارێتی) هات ئەوا دەبێتە کارێکی تەواوی تێ پەڕ .

نموونە / پەرتووکم هەبوو ، پەرتووکم هەیە ، پەرتووکم دەبێت .
پەرتووکم نەبوو ، پەرتووکم نییە ، پەرتووکم نابێت .

2 – ئەگەر چاوگی (بوون) بە واتای (منداڵبوون) هات ئەوا دەبێتە کارێکی تەواوی تێ پەڕ و لە شێوەی (بوو ، دەبێت) دەردەکەوێت .

نموونە / ئافرەتەکە منداڵی بوو ، ئافرەتەکە منداڵی دەبێت .

ئافرەتەکە منداڵی نەبوو , ئافرەتەکە منداڵی نابێت .

دووەم :- کاری تەواوی تێ نەپەڕ : لە ڕستەدا بە دوو شێوە دەردەکەوێت . **بکەر + کار**

1 – ئەگەر بە واتای (بوون یاخود وجود) هات لە ڕستەدا ئەوا دەبێتە کارێکی تەواوی تێ نەپەڕ .

نموونە / من لە گرووپەکەدا هەبووم ، ئەو لە تیپەکەدا هەیە ، ئەو لە تیپەکەدا دەبێت .

2 – ئەگەر کاری (بوو ، دەبێت) بەژداربوو لە دروستکردنی کاری دارڕاو و لێکدراو یاخود کاری (بوو ، دەبێت) دارڕاو بوو یان لێکدراو بوو ئەوا دەبێتە کاری تەواوی تێ نەپەڕ . هەروەها کاری (ە) لێرەدا نیە .

تێبینی : پاشگر (ەوە)ی پێوەبوو ئەوا تەواوی تێنە پەڕە

نموونە / دەرگاکە بووەوە , دەرگاکە دەبێتەوە .

نموونە / بۆ دارڕاو / پێشگر + بوو ، دەبێت = ئۆتۆمبێلەکە هەڵبوو ، ئۆتۆمبێلەکە هەڵدەبێت .

= منداڵەکە لەخەو ڕابوو ، منداڵەکە لەخەو ڕادەبێت .

ڕا ، هەڵ ، پێ ، دەر , دا

پەیدا ، نقوم ، لەدایک ، ئاشکرا ، تەواو ، شین ، سوار ....هتد .

نموونە / بۆ لێکدراو / وشە + بوو ، دەبێت = منداڵەکە لە دایک بوو ، منداڵەکە لە دایک دەبێت .

= گیا سەوز بوو ، گیا سەوز دەبێت .

سێیەم :- کاری ناتەواو . **نیهاد + ت.کاری ناتەواو + کار**

هەریەکە لە کارەکانی (ە ، بوو ، دەبێت) وەکو کاری ناتەواو لە ڕستەدا بە تەنها ناتوانن واتای ڕستەکە تەواوبکەن بۆ تەواوکردنی پێویستی بە وشەی تر هەیە وشەکەش دەبێتە تەواوکەری کاری ناتەواو .

بەم وشانە تەواودەکرێت :- وشەکانیش (ناو ، جێناو ، هاوەڵناو ، هاوەڵکار ، چاوگ)

تەواوکردنەکەش بە دوو شێوە دەبێت :-

1 – تەواوکەری ڕاستەوخۆی کاری ناتەواو بەبێ ئامراز .

2 – تەواوکەری بەیاریدە لەڕێگەی ئامرازەوە .

	تەواوکەری ڕاستەوخۆی کاری ناتەواو (بەبێ ئامراز)	تەواوکەری بەیاریدە بە ڕێگەی (ئامراز)
ناو	ئاری ئەندازیار بووە/ە	ئاری بوو بە ئەندازیار ، پەرتووکەکەم بۆ ئاری بووە/ە/دەبێت
چاوگ	پیشەی ئێمە خوێندن بووە/ە/دەبێت	پێشکەوتنمان بە خوێندن بووە/ە/دەبێت
هاوەڵناو	منداڵەکە زیرەکە/دەبێت/بوو	هاوەڵناو تەنها دەبێتە تەواوکەری ڕاستەوخۆی کار نابێتە تەواوکەری بەیاریدەی کاری ناتەواو.
هاوەڵکار	تاقیکردنەوەکە بەرۆژ بووە/ە/دەبێت ئەم (بە) یە بەشێکە لە وشەکە	هاوەڵکار تەنها دەبێتە تەواوکەری ڕاستەوخۆی کارو نابێتە تەواوکەری بەیاریدەی کاری ناتەواو لەناو هاوەڵکارەکانیش هاوەڵکاری کاتی و شوێنی ئەو ڕۆڵە دەبینن.
گرێی ناوی	ڕاوچییەکە ئارازی کوڕم بوو	دیاریەکە بە ئارازی کوڕم بوو
جێناویش دەتوانێت ببێت بە تەواوکەری کاری ناتەواو بەم شێوەیە		
1 -ج.سەربەخۆ	ئەوە من بووم.	ئەوە بۆ من بووە/ە/دەبێت.
2 – ج.خۆیی	پیاوە چاکەکە خۆم بووم.	پیاوە چاکەکە بۆ خۆم بووم ، دیاریە چاکەکە بەخۆم بووە/ە/دەبێت.
3 – ج.نادیار	پیاوە چاکەکە فڵان بووە/ە/دەبێت.	هەواڵەکە بۆ فڵان بووە/ە/دەبێت.

4 – ج. پرس	وەرزشوانە سەرکەوتووەکە کێ بوو/ە/دەبێت؟	خەڵاتەکە بۆ کێ بوو/ە/دەبێت؟
5 – ج. هەیی	ئۆتۆمبێلەکە هی من بوو/ە/دەبێت.	ئۆتۆمبێلەکە لە هی من بوو/ە/دەبێت.
6 – ج. نیشانە	وەرزشوانە سەرکەوتووەکە ئەمە بوو/ە/دەبێت.	خەڵاتەکە بۆ ئەمە بوو/ە/دەبێت.

جێناوی هەیی ڕاستەوخۆ ئەرکی تەواوکەری کاری ناتەواو نابینێت ،
بەڵکو لەگەڵ دیارخەرەکەی ئەرکی تەواوکەری کاری ناتەواو دەبینێت .

تێبینی : کاری ناتەواو بۆ کاتی ئێستا (ە) لە دوو باردا لە ڕستەدا دەرناکەوێت .

أ – ئەگەر جێناوە لکاوەکانی کۆمەڵەی دووەم لە ڕستەدا بە ئاشکرا دەرکەوتن کاری ناتەواوی (ە) دەکەوێتە نێوان ئەو وشەیەی کە جێناوە لکاوەکەیە و دەرناکەوێت، تەنها لە کەسی سێیەمی تاک دا دەردەکەوێت .

نموونە : من خوێندکارم _ ئێمە خوێندکارین

تۆ خوێندکاریت _ ئێوە خوێندکارن   لە مانەدا دەرناکەوێت ، بەڵام دەکەوێتە پێش جێناوە لکاوەکە.

ئەو خوێندکارە _ ئەوان خوێندکارن.   نموونە : من خوێندکارم.

ب – ئەگەر نیهادی ڕستەکە لە تاکەوە بکرێت بە کۆ . نموونە : شاخەکە بەرزە ← شاخەکان بەرزن .

پ / کەی کاری ناتەواوی (ە) لە ڕستەدا دەردەکەوێت ؟

وەڵام : 1 – ئەگەر نیهاد لە ڕستەدا ناوێکی تایبەتی بوو .   نموونە : هەڵگورد شاخێکی بەرزە .

2 – نیهاد تاک بێت .   نموونە : خوێندکارەکە زیرەکە .

3 – نیهاد جێناوی کەسی سەربەخۆ بۆ سێیەمی تاک بێت .   نموونە : ئەو دڵخۆشە .

※ کاری چاوگی (بوون) بەم شێوەیە نەرێ دەکرێت .

بۆ ڕابردوو (بوو) بە ئامرازی (نە) نەرێ دەکرێت .

نموونە : خوێندکارەکە زیرەک بوو ← خوێندکارەکە زیرەک نەبوو .

بۆ ڕانەبردوو بۆ کاتی ئێستا (ە) بە ئامرازی (نی) نەرێ دەکرێت .

نموونە : خوێندکارەکە زیرەک نییە .   نی + ی + ە = نییە .

بۆ ڕانەبردوو بۆ کاتی داهاتوو (دەبێت) بە ئامرازی (نا) نەرێ دەکرێ .

نموونە : خوێندکارەکە زیرەک دەبێت ← خوێندکارەکە زیرەک نابێت .

چوارەم :- کاری یاریدەدەر : (کار + کار (دانانی)) چاوگی (بوون) وەکو کاری یاریدەدەر دەردەکەوێت ئەگەر کاری ڕستەکە دانانی بوو بە سێ شێوە دەردەکەوێت . (دەبوو ، دەبوایە ، دەبێت) . وە نەرێ کردنەکەش بەم شێوەیە (نەدەبوو ، نەدەبوایە ، نابێت)

- دەبوو وانەکەمان خوێندبا ، دەبوو وانەکەم خوێندبووبا .
- دەبوایە وانەکەمان خوێندبا . دەبوایە وانەکەم نوسیبا .
- دەبێت پێنووسەکە بکڕم . دەبێت باخەکە ئاوبدەم .

ئەرکی (ه) لە ڕێزمانی کوردیدا

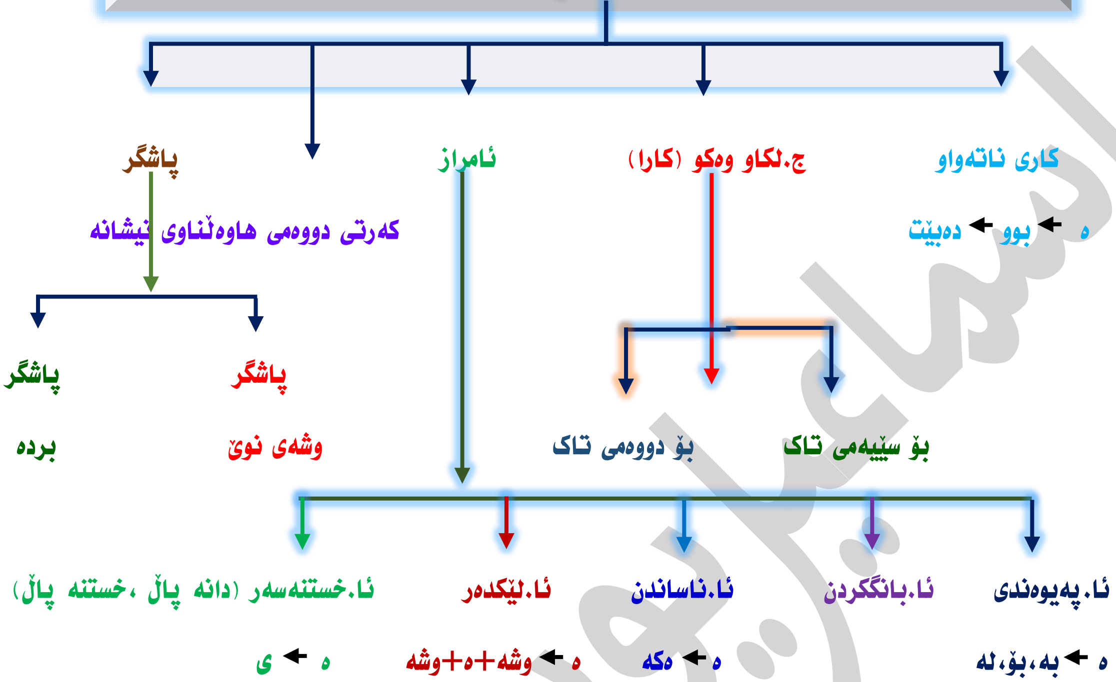

1 – دەبێتە کاری ناتەواو لە ڕستەی سادەدا ، ئەگەر کاری سەرەکی لە ڕستەدا نەبوو .

ئەگەر توانیمان (ه) بگۆڕین بۆ (بوو ، دەبێت) بێ ئەوەی مانای ڕستەکە تێکبچێت .

نموونە : بەرزترین لوتکە لە چیاکانی کوردستاندا، ئاراراتە .   پزیشکەکە دڵسۆزە .   منداڵەکە جوانە .

2 – (ه) دەبێتە جێناوی لکاو بۆ کەسی دووەمی تاک لە کاری داخوازیدا، ئەرکی بکەر (کارا) دەبینێت.

نموونە : بخوێنە، تا دەربچیت.   بنوسە بەڵکو فێربیت.   وانەکە بنووسە.   کچەکە بدوێنە .

3 – (ه) دەبێتە جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاک لەگەڵ کاری ڕانەبردوو لە کرمانجی ژووروودا .

د ، دێ + ڕەگ + ه

نموونە : ئەو چیرۆکێ دنڤیسە .   ئەو دکەڤە .   ئەو دێ کەڤە .

4 – ئامرازی پەیوەندی : دەبێتە ئامرازی پەیوەندی، دەلکێت بە کاری ڕابردوو، ڕانەبردوو، داخوازی جێگای ئامرازی (بە ، بۆ ، لە) دەگرێتەوە .

نموونە : کاوە هات بۆ لامان. ← کاوە هاتە لامان .   بڕۆن بۆ دەرێ. ← بڕۆنە دەرێ .

پ. 2017-2018 خولی یەکەم / لە ڕستەی (خۆزگە دەنگوباس بگاتە ئێمە) دا ئەرکی بزوێنی (ه) چییە ؟

(Ⓐ کورتکراوەی (ەکە)ی ناساندنە   Ⓑ ئامرازی ختنەسەرە   Ⓒ ئامرازی پەیوەندییە   Ⓓ جێناوی لکاوە).

5 – ئامرازی بانگکردن : ئەگەر (ه) بەدوای ناوێک دا هات بە مەبەستی بانگکردن بەکار هات .

نموونە : کوڕە ، بخوێنە، بەرچاوت تەمە.   خەڵکینە ، کۆشش بکەن .   دایکە ، بمبە بۆ بازاڕ .

6 – ئامرازی ناساندن : لێرەدا (ه) کورتکراوەی (ەکە)یە.

نموونە : ژنە هەژاربوو، بۆیە دەگریا.   کچە وازی لە خوێندن نەهێناوە.

7 – ئامرازی لێکدەر : (ە) دەبێتە ئامرازی لێکدەر بۆ دروستکردنی وشەی لێکدراو .
واتا ئەگەر دوو وشەی واتاداری بەیەکەوە بەستەوە (وشە + ە + وشە).

(ە) لە نێوان دوو وشەدا دێت، هەردوک وشەکە پێک دەبەستێتەوە دەیکاتە وشەیەکی لێکدراو .

نموونە : ڕەشەبا گوڵەگەنم کێوەڕەش گوڵەباغ دەستەسر پیرەمێرد گوڵەهێرۆ .

8 – ئامرازی خستنەسەر : (ە) دەبێتە ئامرازی دانەپاڵ و گرێی ناوی دروست دەکات لەوکاتەی کە لە نێوان ناوێکی ناسراو، دیارخراو بە هاوەڵناوی چۆنیەتی دێت .

(ە) ئەگەر هاتوو لەنێوان دوو وشەدا هات
و گرێی دروست کرد ئەوا دەبێتە
ئا.خستنەسەر = ئا.دانەپاڵ = ئا.خستنە پاڵ

ناو + ئا.خستنەسەر + هاوەڵناو (ەکە ، ەکان)

نموونە : هەنارە مزرەکە. مەڕە لاوازەکە.

9 – پاشگر : (ە) دەبێتە پاشگر بۆ دروستکردنی وشەی نوێ، جا وشەکە (ناو یان هاوەڵناو) بێت.

نموونە : چاک + ە = چاکە . سەوز + ە = سەوزە . پیاو + ە = پیاوە . دەست + ە = دەستە .

10 – پاشگر : (ە) دەبێتە پاشگر لەگەڵ هەندێک قەدی چاوگ دا بۆ دروستکردنی هاوەڵناوی کراوی دارێژراو .

نموونە : کرد ← کردە . برد ← بردە . کوشت ← کوشتە . گرت ← گرتە .

11 – (ە) دەبێتە کەرتی دووەمی هاوەڵناوی نیشانە .

نموونە : ئەم گوڵە جوانە . ئەم گوڵ ە جوانە .

12 – ڕەگی کار : هەندێ جار (ە) بەشێکە لە ڕەگی کارەکە . نموونە : کردن > کـە . داخستن > داخـە .

****

ئەرکی جێناوی لکاو وەکو بکەر (کارا)

جێناوە لکاوەکانی کۆمەڵەی یەکەم لەگەڵ کاری ڕابردووی تێ پەڕ لە ڕستەدا ئەرکی بکەر دەبینێت بەم شێوەیە:-

1 – ئەگەر بەرکار لە ڕستەدا هەبوو ئەوا جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم ئەرکی بکەر دەبینن و دەکەونە دوای بەرکار ، ئەگەر کارەکە (سادە - دارِژاو – لێکدراو)ی (نەرێ)یش بێت .

نموونە : باڵندەکەم گرت . ← نەرێ ← باڵندەکەم نەگرت .
دەفتەرەکەم هەڵگرت . ← نەرێ ← دەفتەرەکەم هەڵنەگرت .

2 – ئەگەر بەرکار لە ڕستەدا باس نەکرابێت یان لابرابێت ئەوا جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم وەکو بکەر لەگەڵ کاری ڕابردووی (نزیک و دوور)ی ڕاگەیاندنی سادە دەکەوێتە کۆتایی کارەکە و لە ڕابردووی (بەردەوام)ی ڕاگەیاندنیش دا دەکەوێتە دوای نیشانەی (دە) و لەگەڵ کاری (تەواو)ی ڕاگەیاندنیش دا دەکەوێتە نێوان نیشانەی تەواویەوە بەم شێوەیە .

ڕابردووی نزیکی ڕاگەیاندن / نموونە : پێنوسێکم کڕی ← بەرکار لابە ← کڕیم – کڕیمان .

ڕابردووی دووری ڕاگەیاندن / نموونە : نانم خواردبوو ← بەرکار لابە ← خواردبووم – خواردبوومان .

ڕابردووی بەردەوامی ڕاگەیاندن / نموونە : پێنوسێکم دەکڕی ← بەرکار لابە ← دەم کڕی – دەمان کڕی .

ڕابردووی تەواوی ڕاگەیاندن / نموونە : منداڵەکانم هێناوە ← بەرکار لابە ← هێناوەمە - هێناوومانە .

نەرێ : لەهەموو ڕێژەکانی ڕاگەیاندندا لەحاڵەتی نەرێ لە باری سادەدا جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم دەچنە دوای نیشانەی (نە)ی نەرێ .

نزیک	دوور	بەردەوام	تەواو
نەم کرێ – نەمان کرێ	نەم خواردبوو – نەمان خواردبوو	نەم دەکڕی – نەمان دەکڕی	نەم هێناوە - نەمان هێناوە

تێبینی : بۆ هەر سەرنج و تێبینیەك دەتوانن لەم پەیجەوە یان لە ڕێگەی پەیوەندیکردن بەم ئەکاونتەوە ڕوونکردنەوە وەربگرن

{ ڕێزمان و ئەدەبی کوردی پۆلی 12 } { yousif Ismahil }

ڕێژەکانی ڕابردووی (نزیک و دوور و تەواو و بەردەوام)ی ڕاگەیاندن دەکەونە دوای بەشی یەکەمی کارەکەوە بەم شێوەیە .

داڕژاو //

نزیک	دوور	بەردەوام	تەواو
ڕام خست – ڕامان خست	ڕام خستبوو – ڕامان خستبوو	ڕام دەخست – ڕامان دەخست	ڕام خستووە - ڕامان خستووە

لێکدراو //

نزیک	دوور	بەردەوام	تەواو
بانگم کرد – بانگمان کرد	بانگم کردبوو – بانگمان کردبوو	بانگم دەکرد – بانگمان دەکرد	بانگم کردووە - بانگمان کردووە

* نەرێ لەهەموو ڕێژەکاندا لەباری (داڕژاو و لێکدراو) نەرێ کردن وەکو حاڵەتی ئەرێ دەچێتە دواي ج.لکاوی بکەری دوای بەشی یەکەمی کار .

نزیک	دوور	بەردەوام	تەواو
بانگم نەکرد – بانگمان نەکرد	بانگم نەکردبوو – بانگمان نەکردبوو	بانگم نەدەکرد – بانگمان نەدەکرد	بانگم نەکردووە - بانگمان نەکردووە

2 – ج.لکاوەکانی کۆمەڵەی دووەم لەگەڵ کاری ڕابردووی تێنەپەڕی (سادە و داڕژاو و لێکدراو)ی ئەرێ و نەرێ لە ڕێژەکانی ڕابردووی (نزیک و دوور و بەردەوام)ی ڕاگەیاندن وەکو بکەر دەکەونە کۆتایی کارەکەوە ، بەڵام لە ڕابردووی (تەواو)دا ج.لکاوەکانی کۆمەڵەی دووەم وەکو بکەر دەکەونە نێوان نیشانەی تەواویەوە . بەم جۆرە.

سادە :

نزیک	دوور	بەردەوام	تەواو
چووم – چووین	چووبووم – چووبووین	دەچووم – دەچووین	چوومە - چووینە
نەرێ			
نەچووم – نەچووین	نەچووبووم – نەچووبووین	نەدەچووم – نەدەچووین	نەچوومە - نەچووینە

پ وزاری 2017-2018 / لە ڕستەی (بە پەلە ڕۆیشت بۆ هەولێر) دا چی دەرنەکەوتووە ؟

(Ⓐ تەواوکەری بەیاریدە   Ⓑ بەرکار   Ⓒ دیارخەر   Ⓓ بکەر).

داڕژاو :

نزیک	دوور	بەردەوام	تەواو
هەڵچووم – هەڵچووین	هەڵچووبووم – هەڵچووبووین	هەڵدەچووم – هەڵدەچووین	هەڵچوومە - هەڵچووینە
نەرێ			
هەڵنەچووم – هەڵنەچووین	هەڵنەچووبووم – هەڵنەچووبووین	هەڵنەدەچووم – هەڵنەدەچووین	هەڵنەچوومە - هەڵنەچووینە

لێکدراو :

نزیک	دوور	بەردەوام	تەواو
سەرکەوتم – سەرکەوتین	سەرکەوتبووم – سەرکەوتبووین	سەردەکەوتم – سەردەکەوتین	سەرکەوتووم - سەرکەوتووینە
نەرێ			
سەرنەکەوتم – سەرنەکەوتین	سەرنەکەوتبووم – سەرنەکەوتبووین	سەرنەدەکەوتم – سەرنەدەکەوتین	سەرنەکەوتووم - سەرنەکەوتووینە

3 – ج.لکاوەکانی کۆمەڵەی سێیەم لەگەڵ کاری ڕانەبردووی (سادە ، دارِژاو ، لێکدراو)ی تێ پەڕ و تێ نەپەڕی ئەرێ و نەرێ وەکو بکەر (کارا) دەکەونە دوای ڕەگی کار .

دە + ڕەگ + ج.ک3 وەکو بکەر (کارا)

سادە	دارِژاو	لێکدراو
دەچم – دەچین	هەڵدەچم – هەڵدەچین	سەردەخەم – سەردەخەین
نەرێ		
ناچم – ناچین	هەڵناچم – هەڵناچین	سەرناخەم – سەرناخەین

4 – جێناوەکانی کۆمەڵەی چوارەم (ە - ن) لەگەڵ کاری داخوازی (سادە و دارِژاو و لێکدراو)ی تێ پەڕ و تێ نەپەڕی ئەرێ و نەرێ وەک بکەر دەکەونە دوای ڕەگی کار .

بـ + ڕەگی کار + ک4 وەک بکەر

نموونە : سادە — دارِژاو — لێکدراو

سادە	دارِژاو	لێکدراو
بنووسە	دابنیشە	بانگ بکە
بنووسن ✓	دابنیشن ✓	بانگ بکەن ✗

تێبینی گرینگ و ئاسان☺ , هەمیشە هەوڵدەدەین بەجوانترین و ئاسانترین شێوە بابەتەکان بخەینە بەردەستی تۆی خوێنەری بەڕێز , هەمیشە یەکێك لە ئەسیلە وزاریەکان یاخود ئیمتیحانەکانی 60کە یەکێك لەم چوار پرسیارەی خوارەوەی تێدایە .!!!!

پ / جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاك لەدووری بکەر دەرناکەوێ لەگەڵ کاری _____

پ / جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاك لەدووری بەرکار دەرناکەوێ لەگەڵ کاری _____

پ / جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاك لەدووری دیارخەری ناو دەرناکەوێ لەگەڵ کاری _____

پ / جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاك لەدووری تەواوکەری بەیاریدە دەرناکەوێ لەگەڵ کاری _____

جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاك لە دووری :

(بکەر) دەرناکەوێ ← **لەگەڵ کاری ڕابردووی تێنەپەڕ**

(بەرکار , ت.بەیاریدە , دیارخەری ناو) دەرناکەوێ ← **لەگەڵ کاری ڕابردووی تێپەڕ**

ئەرکی جێناوە کەسییە لکاوەکان وەك (بەرکار)

سەرنج : تەنها جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم و دووەم دەتوانن ئەرکی بەرکار ببینن , وە لەو بابەتەدا باس باسی کاری تێپەڕە و باسی کاری تێنە پەڕ ناکرێت (ك1 + ك2) دەبنە بەرکار .

سەرنج : یەکەم هەنگاو بەر لە هەموو شتێك سەیری کارەکە بزانە ئایا ڕابردووە یان ڕانەبردووە یان داخوازییە .

***ئەگەر کارەکە ڕابردوو بوو بە دوو شێوە بەرکار دەردەکەوێت ***

یەکەم :- دەگونجێت جێناوی کۆمەڵەی یەکەم ببنە بەرکار , ئەگەر :-

أ / کارەکە سادە بوو دەچێتە کۆتایی کار و پێش بکەر .

نموونە : بردمی _ بردمانی , بردتی _ بردتانی , بردی _ بردیانی .

ب / کارەکە دارێژاو یان لێکدراو بوو جێناوی لکاو دەچێتە دوای بەشی یەکەمی کارەکە .

نموونە بۆ دارێژاو : دا (م _ مان , ت _ تان , یان)ی مەزراند . ← ئەو منی دامەزراند .

نموونە بۆ لێکدراو : دروست (م _ مان , ت _ تان , یان)ی کرد . ← ئەو منی دروستکرد .

تێبینی : جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاك لە کۆمەڵەی یەکەم لەکاری ڕابردووی تێپەڕی (سادە , دارێژاو , لێکدراو) دەرناکەوێ بۆ ئاسان دەربڕین کە ئەرکی بەرکار دەبینێ .

دووەم :- دەگونجێت جێناوی لکاوی کۆمەڵەی دووەم ببێتە بەرکار بەم شێوانەی خوارەوە :-

1 – ئەگەر کارەکە سادە بوو جێناوی لکاوی کۆمەڵەی دووەم دەبێتە بەرکار دەچنە دوای جێناوی بکەر .

أ / ئەگەر جێناوی لکاو لەدەوری بکەر بۆ کەسی یەکەمی (تاك و کۆ) واتا (م _ مان) بوو ئەوا جێناوەکانی (یت _ ن , Ø _ ن) لە کۆمەڵەی دووەم دەبنە بەرکار .

کار + ك1 بکەر + ك2 بەرکار

نموونە : گرت + م + (یت _ ن , Ø _ ن) , گرت + مان + (یت _ ن , Ø _ ن) .

تێبینی : ئەگەر کۆمەڵەی یەکەم وەك بکەر پێش کۆمەڵەی دووەم وەك بەرکار کەوت ئەوە ناکرێ بکەر و بەرکار یەك کەس بن , بەڵام ئەگەر (کۆمەڵەی دووەم وەك بەرکار پێش کۆمەڵەی یەکەم وەك بکەر) کەوت ئەوا ئاساییە بکەر و بەرکار هەمان کەس بن .

ب / ئەگەر جێناوی لکاو لەدەوری بکەر بۆ کەسی دووەمی (تاك و کۆ) واتا (ت _ تان) بوو ئەوا جێناوەکانی (م _ ین , Ø _ ن) لە کۆمەڵەی دووەم دەبنە بەرکار .

کار + ك1 بکەر + ك2 بەرکار

نموونە : گرت + ت + (م _ ین , Ø _ ن) , گرت + تان + (م _ ین , Ø _ ن) .

ج / ئەگەر جێناوی لکاو لەدەوری بکەر بۆ کەسی سێیەمی (تاك و کۆ) واتا (ی _ یان) بوو ئەوا دوو حاڵەت (شێواز)مان هەیە .

1 – ئەگەر کارەکە سادە بوو جێناوەکانی (م _ ین , یت _ ن , Ø _ ن) دەبنە بەرکار و دەچنە پێش بکەرەکە .

کار + ك2 بەرکار + ك1 بکەر

نموونە : کوشت + (م _ ین , یت _ ن , Ø _ ن) ی , خوارد + (م _ ین , یت _ ن , Ø _ ن) یان

2 – ئەگەر کارەکە (دارێژاو یان لێکدراو) بوو ئەوا جێناوەکانی (م _ ین , یت _ ن , Ø _ ن) دەبنە بەرکار و ئەوکات دەچێتە کۆتایی کارەکە .

بەشی یەکەمی کار + ك1 بکەر + کاری سادە+ ك2 بەرکار

نموونە بۆ دارێژاو : دا + (ی _ یان) + مەزراند + (م _ ین , یت _ ن , Ø _ ن) .

نموونە بۆ لێکدراو : یارمەتی + (ی _ یان) + دا + (م _ ین , یت _ ن , Ø _ ن) .

* ئەگەر کارەکە ڕانەبردوو بوو (ڕاگەیاندن و دانانی) *

ئەگەر کارەکە ڕانەبردوو بوو (ڕاگەیاندن و دانانی) بزانە چەند جێناو هەیە کامیان کۆمەڵەی یەکەم بوو ئەو بەرکارە , وە بۆ سادە جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم وەك بەرکار دەکەوێتە دوای نیشانەی (دە)ی ڕانەبردوو , وە بۆ دارِژاو و لێکدراو دەچێتە دوای بەشی یەکەمی کارەکە .

کاری ڕانەبردووی تێپەڕ
(م _ مان , ت _ تان , ی _ یان)

ئەگەر سادە بوو دەچێتە دوای نیشانەی (دە)ی ڕانەبردوو .
نموونە : دە + (م _ مان , ت _ تان , ی _ یان) ناسێت .
نموونە : دە + (م _ مان , ت _ تان , ی _ یان) بات .

ئەگەر دارِژاو و لێکدراو بوو دەچێتە دوای بەشی یەکەمی کارەکە .
نموونە : هەڵ + (م _ مان , ت _ تان , ی _ یان) دەبژێرێت .
نموونە : بانگ + (م _ مان , ت _ تان , ی _ یان) دەکەن .

* ئەگەر کارەکە داخوازی بوو *

ئەگەر کارەکە داخوازی بوو سەیری دوو جێناوەکە بکە کامیان کۆمەڵەی یەکەم بوو ئەو بەرکارە , وە بۆ سادە جێناوەکانی کۆمەڵەی یەکەم وەك بەرکار دەکەونە دوای نیشانەی (بـ) , بەڵام جێناوەکانی (ت _ تان) بەژداری ناکات ئاگاداربە ! , وە بۆ دارِژاو و لێکدراو دەکەوێتە دوای بەشی یەکەمی کارەکە .

کاری داخوازی
(م _ مان , ی _ یان)

ب + (م _ مان , ی _ یان) + ڕەگی کار + (ە _ ن)
ئەگەر سادە بوو جێناوی لکاو دەچێتە دوای (بـ)
نموونە : ب + (م _ مان , ی _ یان) + گر + (ە _ ن)

ئەگەر دارِژاو و لێکدراو بوو جێناوی لکاو دەچێتە دوای بەشی یەکەمی کارەکە .
نموونە : ڕا + (م _ مان , ی _ یان) + بهێن (ە _ ن) .
نموونە : دروست + (م _ مان , ی _ یان) + بکە + (ە _ ن) .

تێبینی : لە کرما نجی ژووروودا تەنها کۆمەڵەی دووەم دەبن بە بەرکار و لەگەڵ کاری ڕابردووی تێپەڕ دەچنە کۆتایی کارەکەوە .

نموونە : ئازادی ئەز دیتـەم _ ئازادی ئەم دیتـین
ئازادی تو دیتـیت _ ئازادی هوین دیتـن
ئازادی ئەو دیت Ø _ ئازادی ئەو دیتـن .

تێبینی : هەرکاتێك دوو جێناوت بینی وە هەردووکیان کۆمەڵەی یەکەم بوون ئەوا یەکەم بەرکارە و دووەم بکەرە , بەڵام جێناوی لکاوی (ی) دەرناکەوێت بۆ کەسی سێیەمی تاك وەك بەرکار بۆ ئاسان دەربرین لەگەڵ کاری (سادە , دارِژاو , لێکدراو)
نموونە : بردمی (سادە) هەڵمی بژارد (دارِژاو) سەرمی خست (لێکدراو).

ئەرکی جێناوە کەسییە لکاوەکان وەك (تەواوکەری بەیاریدە)

تەواوکەری بەیاریدە : ئەو (وشە یان جێناوە)یە کە لە ڕستەدا واتای کار تەواو دەکات بەهۆی ئامرازی پەیوەندی .

یاسا ← ئامرازی پەیوەندی + وشە ← تەواوکەری بەیاریدە .

سەرنج : هەمیشە بۆ ئەوەی تەواوکەری بەیاریدە لە ڕستەدا بناسینەوە ئەوا پێویستە (جێناوی لکاو) لە ڕستە سەر بە چ ژمارە و کەسێکە بیگەڕێنینەوە سەر جێناوی سەربەخۆیی کەسی , ئینجا هەر جێناوێکی سەربەخۆ کەوتە دوای ئامرازی پەیوەندی ئەوا ئەو جێناوە (تەواوکەری بەیاریدەیە) سەر بە هەمان جێناوی لکاوە . << ئا. پەیوەندیەکان وەك : (بە , بۆ , لە , پێ , تێ , لێ , ژ , ە ....)

نموونە : پێم گەیشت .... واتە .... بە من گەیشت (م , من) تەواوکەری بەیاریدەیە .

بۆت بنووسم .... واتە .... من بۆ تۆ بنووسم (ت , تۆ) تەواوکەری بەیاریدەیە .

لێی گەیشتم .... واتە .... من لە ئەو گەیشتم (ی , ئەو) تەواوکەری بەیاریدەیە .

تێبینی : ك1 لەگەڵ کاری (ڕابردوو و ڕانەبردوو و داخوازی) تێپەڕ و تێنە پەڕ و ك2 لەگەڵ کاری (ڕابردووی تێپەڕ) بەیارمەتی ئا. پەیوەندیەکان ئەرکی تەواوکەری بەیاریدە دەبینن .

ڕابردوو

(م _ مان , ت _ تان , ی _ یان)

تێپەڕ

دەچنە دوای ئا. پەیوەندی و ئەرکی تەواوکەی بەیاریدە دەبینن .

نموونە : ڕۆمانەکەی بۆمان هێنا . پێنووسەکەی بۆت کڕی .

بەرکار ، بکەر ، ئا. پەیوەندی ، ت.بەیاریدە

لە هەریەکە لەم نموونانەی سەرەوە کە بەرکار لابدەین جێناوی لکاوی بکەری دەچێتە دوای جێناوی لکاوی تەواوکەری بەیاریدە .

نموونە : بۆمانی هێنا . بۆتی کڕی .

ت.بەیاریدە ، بکەر

تێنە پەڕ

دەچنە دوای بکەر وەك تەواوکەری بەیاریدە .

نموونە : ڕۆمانەکەت بۆ هات . پێنووسەکەم پێگەیشت .

بکەر ، ت.بەیاریدە ، ئا. پەیوەندی

لە هەریەکە لەم ڕستانەی سەرەوەدا ئەگەر بکەر لە ڕستەکەدا نەبوو ئەوا جێناوەکانی ك1 وەك تەواوکەری بەیاریدە دەچنە دوای ئامرازی پەیوەندیەوە .

نموونە : بۆت هات . پێم گەیشت .

ت.بەیاریدە

ڕانەبردوو

(م _ مان , ت _ تان , ی _ یان)

تێپەڕ

دەچنە سەر بەرکار

نموونە : پەرتووکەکەیان بۆ دەکڕێت .

بەرکار   ت.بەیاریدە   ئا. پەیوەندی

ئەگەر بەرکار لە ڕستەدا نەبوو ك 1 دەچنە دواى ئامرازى پەیوەندی وەك تەواوکەری بەیاریدە .

نموونە : بۆم دەکڕێت .   بۆت دەخوێنمەوە .

ئا. پەیوەندی   ت.بەیاریدە

تێنە پەڕ

دەچنە دواى بکەر وەك تەواوکەری بەیاریدە .

نموونە : ڕۆمانەکەت بۆ دێت .   پێنووسەکەم پێدەگات .

بکەر   ت.بەیاریدە   ئا. پەیوەندی

بەڵام ئەگەر بکەر لە ڕستەکەدا نەبوو ئەوا جێناوەکانی ك1 وەك تەواوکەری بەیاریدە دەچنە دواى ئا. پەیوەندیەوە .

نموونە : بۆت دێت .   پێم دەگات .

ت.بەیاریدە

داخوازی

(م _ مان   ی _ یان)

تێپەڕ

دەچنە سەر بەرکار

نموونە : پێنووسەکەم بۆ بکڕە .   پەرتووکەکەی پێ بفرۆشن .

بەرکار   ت.بەیاریدە   ئا. پەیوەندی

ئەگەر بەرکار نەبوو یان لامان دا ئەوا ك1 دەچنە دواى ئا. پەیوەندی وەك تەواوکەری بەیاریدە .

نموونە : بۆم بکڕە .   پێی بفرۆشن .

ت.بەیاریدە

تێنە پەڕ

دەچنە دواى ئامرازى پەیوەندی

نموونە : پێم بگەن .   پێمان بگەن .

ئا. پەیوەندی   ت.بەیاریدە

تێبینی :- جێناوی لکاوی (ت – تان) لەگەڵ کاری داخوازی دا بەکارنایەت وەك تەواوکەری بەیاریدە .

* جێناوەکانی ك1 وەك تەواوکەری بەیاریدە لەگەڵ کاری بکەر نادیار بەکاردەهێندرێن وە دەچنە سەر جێگری بکەر .

بکەر نادیار بۆ ڕابردوو	بکەر نادیار بۆ ڕانەبردوو
کتێبەکەت بۆ چاپکرا .	کتێبەکەت بۆ چاپدەکرێت .

* بەڵام ئەگەر جێگری بکەر باسنەکرابوو جێناوەکان دەچنە دوای ئامرازی پەیوەندیەوە .

بکەر نادیار بۆ ڕابردوو	بکەر نادیار بۆ ڕانەبردوو
بۆت چاپکرا .	بۆت چاپدەکرێت .

تێبینی : هەرکاتێك دوو جێناوی لکاو لە دوای ئا. پەیوەندیەوە هاتن ئەوا جێناوی لکاوی یەکەمیان (تەواوکەری بەیاریدەیە) جێناوی لکاوی دووەمیان (بکەرە) .

نموونە : بۆمی هێنا . << { ئەو بۆ منی هێنا }

* جێناوەکانی کۆ مەڵەی دووەم تەنها لەگەڵ کاری ڕابردووی تێپەڕ دەبێتە تەواوکەری بەیاریدە و هەمیشە دەچێتە کۆتایی کار .

نموونە : وڵاتیان لێ دابەشکردین . خواردنەکەی بۆ هێنام .

تێبینی : جێناوی لکاوی ك2 (سێی تاك) لە دەوری تەواوکەری بەیاریدە لەگەڵ کاری ڕابردووی تێپەڕ دەرناکەوێت .

نموونە : پەرتووکەکەم بۆ هێنا Ø .

زانیاری بەسوود

1 – هەر جێناوێکی لکاو بگۆڕین بۆ جێناوە سەربەخۆکەی و بێتە سەرەتایی ڕستەکەوە ئەوا ئەو جێناوە لکاوە { بکەر }ە .

2 – هەر جێناوێکی لکاو بگۆڕین بۆ جێناوە سەربەخۆکەی و بکەوێتە دوای یەکەم جێناوەوە ئەو جێناوە لکاو { بەرکار }ە .

3 – هەرجێناوێکی لکاو بگۆڕین بۆ جێناوە سەربەخۆکەی بکەوێتە دوای ئامرازی پەیوەندیەوە (بە , بۆ , لە , تێ , پێ ...) ئەوا ئەو جێناوە لکاوە تەواوکەری بەیاریدەیە .

4 – هەر جێناوێکی لکاو بگۆڕین بۆ جێناوە سەربەخۆکەی و بکەوێتە دوای ئامرازی دانە پاڵی (ی) ئەوا ئەو جێناوە لکاوە دیارخەری ناوە .

هاوەڵناو لەڕووی بنچینەی وشەکانیەوە

هاوەڵناو : ئەو وشەیەیە کە دەبێتە دیارخەری (ناوێک یا جێناوێک یا ئاوەڵناوێکیتر) یان تەواوکەری کاری ناتەواو کەواتە ئاوەڵناو وەسفی شتێک دەکات و جیایان دەکاتەوە .

> بەزۆری ئاوەڵناوەکان بریتین لە (ژمارە , پێچەوانە , ڕەنگ , تام ...) بەڵام خودی (ڕەنگ و تام و ژمارە) ناون .

هاوەڵناو دوو جۆرە : 1 – سادە   2 – ناسادە (دارِژاو و لێکدراو)

یەکەم / هاوەڵناوی سادە : ئەو هاوەڵناوەیە کە لە وشەیەکی سادەی واتاداری سەربەخۆ پێکدێت ، دەبێتە دیارخەری (ناوێک یا جێناوێک یا ئاوەڵناوێکی تر) یا تەواوکەری کاری ناتەواو .

> هاوەڵناو دوو ئەرک دەبینێت:
> 1- دیارخەر 2- تەکاری ناتەواو

نموونە : گوڵی سپی جوانە   کوڕی ژیر خۆشەویستە   ئێوەی زیرەک بە ئومێدن .

دووەم / هاوەڵناوی ناسادە : ئەمەش دوو جۆرە (هاوەڵناوی دارِژاو _ هاوەڵناوی لێکدراو).

أ / هاوەڵناوی دارِژاو : ئەو هاوەڵناوەیە کە لە وشەیەکی واتادار و (پێشگر یا پاشگر یا هەردووکیان) پێکدێت دەبێتە دیارخەری (ناوێک یا جێناوێک یا ئاوەڵناوێکی تر) یا تەواوکەری کاری ناتەواو .

نموونە : کرێکاری یەکەم کاری خۆی کرد   ڕێوەکی گەڕۆک لە شێرێکی نووستوو باشترە .

ب / هاوەڵناوی لێکدراو : ئەو هاوەڵناوەیە کە لە دوو وشەی واتادار یا زیاتر پێکدێت ، دەبێتە دیارخەری (ناوێک یا جێناوێک یا ئاوەڵناوێکی تر) یا تەواوکەری کاری ناتەواو .

نموونە : گەلی ژێر دەست پێش ناکەوێت   ئێوەی دڵخۆش سەربەرزن .

ڕێگاکانی دروستبوونی هاوەڵناوی دارِژاو

1 – هاوەڵناو لەگەڵ (پێشگر یان پاشگر)

أ : هاوەڵناوی سادە + پاشگر = هاوەڵناوی دارِژاو   ب : پێشگر + هاوەڵناوی سادە = هاوەڵناوی دارِژاو

أ	ب
نموونە : یەک + ەم = یەکەم	نموونە : نە + خۆش = نەخۆش
ڕوون + اک = ڕووناک	نا + ڕاست = ناڕاست
نەرم + ان = نەرمان	نا + پاک = ناپاک
ڕەق + ەن = ڕەقەن	(نەساغ , ناخۆش , ناڕێك ....)

(باریکەلە , تەختانی , وردیلە , پیسۆکە , جوانکیلە , بەرزۆلکە)

2 – ناوی سادە لەگەڵ (پێشگر یان پاشگر)

أ : ناوی سادە + پاشگر = هاوەڵناوی دارِژاو   ب : پێشگر + ناوی سادە = هاوەڵناوی دارِژاو

أ	ب
ژن + انە ، انی = ژنانە ، ژنانی (شەڕانی , منداڵانە)	نموونە : بە + تام = بەتام (بەهێز , بەکەڵك)
ڕاو + چی = ڕاوچی , شووشەچی (تۆڕنەچی , کارەباچی)	ب ، بە + جەرگ = ب جەرگ ، بەجەرگ

بەخت + یار ، وەر = بەختیار ، بەختەوەر (بەهرەوەر ، هونەروەر)
مەلە + وان ، ڤان = مەلەوان ، مەلەڤان (ڕەزڤان ، هۆزانڤان ، ڕۆژنامەوان)
گۆشت + ن = گۆشتن (چڵکن ، شەرمن ، لیکن ، چڵمن)
زێڕ + ین = زێڕین (ڕەنگین ، ئاسنین ، بەردین)
برین + دار = بریندار (زامدار ، بەهرەدار ، باڵدار)
دەشت + ەکی = دەشتەکی
ئاسن + گەر = ئاسنگەر
جیهان + ی = جیهانی ، شاری

بێ + شەرم = بێ شەرم (بێ تام ، بێ هۆش)
بە + گور = بەگور
بە + تەمەن = بەتەمەن (بەسوود ، بێ کەڵك)
بێ + هێز = بێ هێز (بێ سوود ، بێ کار)
بێ + گەرد = بێگەرد

> **تێبینی :** ئەو پاشیانەی سەرەوە دەڵێن ئەوانە ناون کەواتە ئێمە دەتوانین تاقیان بکەینەوە لەڕێی دانانی (ەکە و ێك) وە هەروەها نابێت نیشانەکانی (تر و ترین) وەربگرێت وە بە پێچەوانەشەوە، چونکە ئەو نیشانانە بۆ هاوەڵناون.
>
> **نموونە :** زێڕ > زێڕەکە ، زێڕێك   زێڕتر ، زێڕترین

3 – چاوگ + ڕەگی کار + لەگەڵ (پێشگر یان پاشگر یان هەردووکیان)

أ : چاوگ + ڕەگی کار + پاشگر = هاوەڵناوی دارێژراو

گەڕان	گەڕێ	+	ۆك ، یدە	=	گەڕۆك ، گەڕیدە (قرچۆك ، لەرزۆك)	
نووسین	نووس	+	ەر	=	نووسەر (خوێنەر ، تێکۆشەر)	
ترسان	ترس	+	ناك ، نۆك	=	ترسناك ، ترسنۆك	
فرۆشتن	فرۆش	+	یار	=	فرۆشیار (کڕیار ، بڕیار)	
زانین	زان	+	ا	=	زانا (توانا ، دانا ، بینا)	
کوشتن	کوژ	+	راو	=	کوژراو (خوێنراو ، بینراو ، کێشراو)	

> **تێبینی :** { دار } پاشگرێکی زمانی فارسییە و بەمانای { هەبوون } دێت . بەڵام بەتەنیا واتای نییە ، بەڵکو لە دارشتنی وشەدا مانا وەردەگرێت لێرەدا { نۆك } وەکوو پاشگر بەکارهاتووە ، چونکە هیچ پەیوەندییەکی واتایی لەنێوان { ترس } و { دانەوێڵەی نۆك } دا نییە ،کەواتە { نۆك } وەکوو پاشگرێکی بێ واتا بەکارهاتووە ، نەك وەکوو وشەی دانەوێڵەی نۆك . هەروەها { یار } یش پاشگرێکی بێ واتایە لێرەدا .

ب : چاوگ + پێشگر + ڕەگی کار = هاوەڵناوی دارێژراو

گۆڕین	نە	+	گۆڕ	=	نەگۆڕ (نەزان)
مردن	نە	+	مر	=	نەمر
بەزین	نە	+	بەز	=	نەبەز
کوشتن	بـ	+	کوژ	=	بکوژ (بوێر)

ج : چاوگ + پێشگر + ڕەگی کار + پاشگر = هاوەڵناوی دارێژراو

بینین	نا	+	بین	+	ا	=	نابینا
بەزین	نە	+	بەز	+	ی	=	نەبەزی
زان	نە	+	زێ	+	ۆك	=	نەزۆك
خواردن	ب	+	خۆ	+	ەر	=	بخۆر (ب + کە + ەر = بکەر)
خوێندن	نە	+	خوێن	+	راو	=	نەخوێنراو (نەبینراو ، نەکێشراو ، نەزانراو ، نەکوژراو)

> **تێبینی :** (ە) لێرەدا لەناوچووە .

4 – چاوگ + قەدی چاوگ + پاشگر = هاوەڵناوی دارێژراو

چاوگ – ن = قەدی چاوگ

کەوتن	کەوت	+	وو / ە	=	کەوتوو / کەوتە (گەستوو ، نوستوو)
بردن	برد	+	وو / ە	=	بردوو / بردە (خواردوو ، مردوو)
شکان	شکا	+	و	=	شکاو (بریو ، بەزیو)

ئەم سێ پاشگرە بەکاردێن : (وو ، و ، ە)

ڕزین   ڕزی + و = ڕزیو (مژیو , فریو)

سوتان   سوتا + و = سوتاو (ترساو , خنکاو , برژاو)

تێبینی : لە کرمانجی ژووروودا پاشگری (ی) دەخرێتە سەر قەدی چاوگ و هاوەڵناوی دارژاوی لێ دروست دەکرێت :

کەفت + ی = کەفتی , شکەست + ی = شکەستی , سۆت + ی = سۆتی , شویشت + ی = شویشتی

- دلێ سۆتی ب ئاڤ ترشکا ناکەویت .   مرۆڤێ مری و زیندی ب ئاڤێ پاقژ دبن .

ڕێگاکانی دروستکردنی هاوەڵناوی لێکدراو

1 – **ناو + ناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { چاو + باز = چاو باز ، بەژن + چنار = بەژن چنار، باڵا عەرعەر ، گەردن بلوور , گەنم ڕەنگ }

> لێرەدا (سەر) وەک سەری مرۆڤ بەکارهێنراوەو بووە بە ناو ، ئەگەر نا واتای شوێنیش دەگەیەنێ ئەوکات دەبێت بە هاوەڵکار .

2 – **ناو + ئامراز + ناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { دەست + بە + سەر = دەست بە سەر ، گوڵ + بە + دەم = گوڵ بە دەم ، قوڕ بە سەر ، ڕوو بە خاڵ ، لێو بە بار , دەست بە بازن , تفەنگ بەشان , دەم بە پێکەنین , پێڵاو لە پێ }

3 – **دووبارەکردنەوەی ناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { دەستە دەستە ، ڕێ ڕێ ، پارچە پارچە ، چین چین , کەرت کەرت , جێ جێ }

4 – **هاوەڵناوی ژمارە + ناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { دوو دڵ ، حەوت ڕەنگ ، دوو ڕوو ، چوار چاو , دوو زمان }

5 – **ناو + هاوەڵناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { دڵ + خۆش = دڵخۆش ، چاو + شین = چاوشین ، ڕوو + خۆش = ڕووخۆش ، خوێن شیرین ، بەخت ڕەش ، قەد باریک ، باڵا بەرز ، دەست درێژ ، سەر گەرم ، ڕوو ڕەش ، بۆن خۆش , لێو ئاڵ , دڵ تەنگ , چاو جوان , دەست بەتاڵ

6 – **هاوەڵناو + ئامراز + هاوەڵناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { بۆرە + ە + دەوڵەمەند = بۆرە دەوڵەمەند ، پاک و خاوێن , کەرووڵاڵ , کۆنە دز , ئازا و زیرەک

7 – **هاوەڵناو + ئامراز + ناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { شۆڕ + ە + ژن = شۆڕە ژن ، گێل + ە + پیاو = گێلە پیاو، کورتە باڵا ، تاریکە شەو ، شۆڕەبی ، پیرەمێرد }

> پیاو لێرەدا وەک کەسێک بەکارهێنراوەو بووە بە ناو ، ئەگەر نا پیاو سیفەتیشە بەڵام لێرەدا ئاوایە : گێلە پیاو واتا پیاوی گێل .

8 – **ناو + ڕەگی کار = هاوەڵناوی لێکدراو** {خێر + خواز = خێر خواز، پیاو + کوژ = پیاو کوژ، ڕۆژنامە نووس، ئاشتی خواز ، سەربەست ، دڵخواز

قورئان + خوێن = قورئان خوێن ، خوێن + مژ = خوێن مژ ، بارکێش ، دەست بڕ ، وتەبێژ ، بارهەڵگر , مێر کوژ , خوێن ڕێژ , وتاربێژ }

> لێرەدا لە وشەی (قورئان خوێن) خوێن لە ڕەگی خوێندن وەرگیراوە و مەبەستمان پێی لە خوێنی گیاندار نیە ، بەڵام لە وشەی خوێن مژ ئەوا خوێن ناوەو مەبەستمان پێی خوێنە .

إسماعيل يوسف پيرداود

9 – **هاوەڵناو + ڕەگی کار = هاوەڵناوی لێکدراو** { ڕاست + بێژ = ڕاست بێژ، گەش + بین = گەشبین، ڕاستگۆ، دووربین،
ڕەش + پۆش = ڕەشپۆش ، خۆش + نووس = خۆشنووس }

10 – **ناو + هاوەڵناوی کراو = هاوەڵناوی لێکدراو** { دڵ + سوتاو = دڵ سوتاو (2015 ئاشنابوون) ، جەرگ + بڕاو = جەرگ بڕاو ،
سەر شکاو ، ژەنگ گرتوو , سک سوتاو ، دەست گیراو ، دڵ شکاو ، بابردوو , ماران گەستوو , باوك مردوو }

لێرەدا مەبەستمان لە هاوەڵناوی کراو ئەوەیە کە وشەیەک کردەوەیەکی بەسەردا دێت ، وەک سوتاو کە شتێک هەتاوەکو نەسوتێ پێی ناڵێن سوتاو ، کەواتە دەبێت وشەیەک بێت شتێکی بەسەردا هاتبێت , **هاوەڵناوی کراو** یاساکەی بەم جۆرەیە (ناو+ **قەدی چاوگ + پاشگری (وو , و)** گەر یاساکەی بەم جۆرە پێدایت ئەوا بزانە هاوەڵناوی کراو بەم شێوەیەیە , پاشگری (وو , و) خوێندووتە کە چ کاتێك بەکاردێن و کۆتایی قەدی چاوگ بە چ پیتێك هاتبێت (تائی , دالی , یائی , واوی , ئەلفی) .

11 – **بە دووبارەبوونەوەی هاوەڵناوێکی سادە = هاوەڵناوی لێکدراو** { خۆش خۆش ، جوان جوان ، سوور سوور }

12 – **هاوەڵکار + ناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { ژێر + دەست = ژێردەست ، ژێر + چەپۆک = ژێر چەپۆک }

تێبینی : هەرکاتێک وشەیەک پێمان وت **هاوەڵکار** ئەوا دەبێت یەکێک لەمانەی تێدا بێت (**شوێن** ، **کات** ، **چۆنیەتی** ، **چەندێتی**) ئەمجار پێی دەڵێین هاوەڵکار ، **نموونە** : وشەی (ژێر) کە لە سەرەوە بەکارهێنراوە هاوەڵکاری (**شوێن**)یە .

13 – **ناو + ڕەگی کار + پاشگری (ەر) = هاوەڵناوی لێکدراو** { خەبات + کە + ەر = خەباتکەر ، ڕەنج + دە + ەر = ڕەنجدەر ، یاریکەر
ڕاو + کە + ەر = ڕاوکەر ، جل + شۆ + ەر = جلشۆر ، هێرش + بە + ەر = هێرشبەر ، نوێژکەر ، بانگدەر , نانکەر }

تێبینی : لەم وشانەی سەرەوەدا (ە)ی پاشگرەکە لەناودەچێ چونکە لە زمانی کوردی دوو بزوێن بەدوای یەکدا نایەن .

14 – **هاوەڵناو + هاوەڵناو = هاوەڵناوی لێکدراو** { ڕەش + ئەسمەر = ڕەش ئەسمەر ، تازە + پێگەیشتوو = تازە پێگەیشتوو , تەڕ پیر }

15 – **هاوەڵناو + هاوەڵناوی کراو = هاوەڵناوی لێکدراو** { زەرد هەڵگەڕاو ، سپی هەڵگەڕاو ، سوور هەڵگەڕاو , ڕەش هەڵگەڕاو }

16 – **ئاوەڵناوی چۆنیەتی + ناو = ئاوەڵناوی لێکدراو** (بەد + خوو = بەدخوو , خۆش + باوەڕ = خۆش باوەڕ , بەدکار , زلهێز)

17 – **ئاوەڵکار + ڕەگی کار = ئاوەڵناوی لێکدراو** (زۆر + زان = زۆرزان , زۆر + وەڕ = زۆروەڕ , کەم + بین = کەمبین)

18 – **ئاوەڵکار + ڕەگی کار + پاشگر (ەر) = ئاوەڵناوی لێکدراو** (زۆر + خۆ + ەر = زۆرخۆر , کەم + خۆ + ەر = کە مخۆر)

19 – **ئاوەڵناو + و + وشەیەکی بێ واتا = ئاوەڵناوی لێکدراو** (نەرم + و + نۆڵ = نەرم و نۆڵ , گورج و گۆڵ , شل و شۆڕ , ڕەق و تەق)

جۆرەکانی هاوەڵکار لەڕووی پێکهاتنیانەوە (ڕۆنانەوە)

هاوەڵکار ئەو وشەیەیە کە لە ڕستەدا هەمیشە وەسفی کارێك دەکات و دەبێتە تەواوکەری کاری ڕستەکە .

هاوەڵکار لەڕووی پێکهاتنی دوو جۆرە کە بریتین لە :

1 – هاوەڵکاری سادە

2 – هاوەڵکاری ناسادە (دارِژاو و لێکدراو)

> هەموو (ئاراستەکان) هاوەڵکارن وەك (سەرەوە , تەنیشت ....)
>
> (تەنها وەك وەبیرهێنانەوە) هاوەڵکار لە پۆلی 11 بەدرێژی باسکراوە , هاوەڵکارەکان 5 جۆرن .
>
> هاوەڵکاری ﴿ کاتی , شوێنی , چۆنیەتی , چەندی , ڕێکخستن ﴾

یەکەم : هاوەڵکاری سادە : - ئەو هاوەڵکارەیە کە لەبنەڕەتدا لە یەك وشەی واتاداری سەربەخۆ پێکدێت و لە ڕستەدا وەسفی کار دەکات .

بۆ نموونە : (خێرا , زۆر , گورج , پار , دوور , فرە , درەنگ , تەنیشت , ژێر , سەر , خراپ , نزیك , کەم , باش , زوو ...)

نموونە : منداڵەکە خراپ کەوت   پیاوەکە دوور دانیشتووە .

دووەم : هاوەڵکاری ناسادە : دوو جۆرە کە بریتین لە هاوەڵکاری (دارِژاو و لێکدراو) .

هاوەڵکاری دارِژاو : ئەو هاوەڵکارەیە کە لە بنەڕەتدا لە یەك وشەی واتاداری سەربەخۆ و لەگەڵ (پێشگرێك یان پاشگرێك یان هەردووکیان) پێکدێت و لە ڕستەدا وەسفی کار دەکات و دەبێتە تەواوکەری کار .

بۆ نموونە : (بەشەو , بەهاری , شێرانە , بەهاوینان , بە پەلە , مەردانە , بەباشی , بەزۆر , بەجوانی ....)

نموونە : دارشتنەکەی بەجوانی نووسیوە .   بەشەو سەردانی هاورێکەمان کرد .

هاوەڵکاری لێکدراو : ئەو هاوەڵکارەیە کە لە بنەڕەتدا لە دوو وشەی واتادار یان زیاتر پێکدێت و لە ڕستەدا وەسفی کار دەکات و دەبێتە تەواوکەری کار .

بۆ نموونە : (دێ بە دێ , شاخەوشاخ , پربەدەم , ئەمشەو , بەیەك جار , دوو دوو , جوان جوان , کزومات , نیوەڕۆ , سەرانسەر ....)

نموونە : ئەمشەو لە ئاهەنگەکە بەژداردەبم .   پڕبەدڵ بانگ دەکەم سەربەستیم دەوێ .

ڕێگاکانی دروستکردنی هاوەڵکاری دارِژاو

1 – پێشگر(بە , بێ) + ناو = هاوەڵکاری دارِژاو (بەگیان , بەدڵ , بە شەو , بە زستان , بە ساڵ , بە ڕۆژ , بە مانگ , بە هاوین , بێ ناز , بێ ووچان , بێ گومان) .

2 – پێشگر + هاوەڵکار = هاوەڵکاری دارِژاو (بە زۆر , لە دوور , لە بەرانبەر , لە نزیك , لە تەنیشت , لە ژێر , لە ناو , بە ناو , بە کەم , لە سەر)

3 – ناو + پاشگری (انە , ێ) = هاوەڵکاری دارِژاو (ڕۆژانە , شەوانە , شێرانە , منداڵانە , ساڵانە , پیاوانە , ژنانە , کورانە , کچانە , مانگانە , شەوێ , بەهارێ , هاوینــێ , پاییزێ , زستانێ , ڕۆژێ , ساڵێ , مانگێ) .

4 – هاوەڵناو + پاشگری (انە) = هاوەڵکاری دارِژاو (چالاکانە , مەردانە , دلێرانە , ئازایانە (ئازا + ی + انە) , ژیرانە , هێمنانە) .

5 – پێشگر + هاوەڵناو + پاشگر = هاوەڵکاری دارِژاو (بە چاکی , بە جوانی , بە ساردی , بە هێمنــی , بە باشی , بە گەرمی , بە خۆشی , بە ڕێکی , بە خێرایی , بە فێنکی , بەتوڕەیی) .

6 – پێشگر + ناو + پاشگر = هاوەڵکاری دارِژاو (بە سواری , بێ شەرمانە , بە هاوینــێ , بە هاوینان , بە پیاوەتی , بە برایەتی , بێ باکانە , بە خزمایەتی , بە زستانان , بێ ئاگایانە , بەکوردایەتی) .

7 – پێشگر + ئاوەڵناو = هاوەڵکاری دارِژاو (بە پەلە , بە تەنیا , بە گورج ....)

ڕێگاکانی دروستکردنی هاوەڵکاری لێکدراو

1 – دووبارەکردنەوەی ناوێك یان هاوەڵناو یان هاوەڵناوی ژمارە = هاوەڵكاری لێكدراو

بۆ ناو >> (نم نم ، کۆمەڵ کۆمەڵ ، پۆل پۆل ، دەستە دەستە ، چین چین ، تاقم تاقم) .

بۆ هاوەڵناو و هاوەڵناوی ژمارەیی >> (جوان جوان ، هێدی هێدی ، وردە وردە ، باش باش ، ڕێك ڕێك ، خێرا خێرا) (یەك یەك ، دوو دوو ، سێ سێ ، دە دە ، چوار چوار) .

2 – ناو +ئامرازی (بە) + ناو = هاوەڵكاری لێكدراو (ساڵ بە ساڵ ، ڕوو بە ڕوو ، ماڵ بە ماڵ ، دێ بە دێ ، شار بە شار ، پێ بە پێ ، گوند بە گوند ، ڕۆژ بە ڕۆژ ، ڕۆژبە ڕۆژ)

3 – ناو + ئامرازی (او) + ناو = هاوەڵكاری لێكدراو (سەراوسەر ، دەماودەم ، دۆڵاودۆڵ ، پشتاوپشت ، مانگەومانگ ، شاخەوشاخ)

4 – هاوەڵناو + ئامرازی (و) + هاوەڵناو = هاوەڵكاری لێكدراو (تێروپڕ ، کزومات ، کزومەلول ، قیت و قۆز ، چوست و چالاك ، پاك و خاوێن ، مات و مەلول)

5 – هاوەڵناو + ئامرازی (بە) + ناو = هاوەڵكاری لێكدراو (پڕبەدڵ ، پڕبە دەم ، پڕ بە دەنگ ، پڕ بە زار ، پڕ بە دەست ، پڕبەگەروو)

6 – پێشگر + هاوەڵناوی لێكدراو + پاشگر = هاوەڵكاری لێكدراو (بەڕووخۆشی ، بەسەربەرزی ، بەدڵخۆشی ، بەدڵپاکی ، بەدڵشکاوی ، بەسەرشۆڕی ، بەدەستپاکی ، بەڕووگرژی)

7 – هاوەڵناوی نیشانە + ناو = هاوەڵكاری لێكدراو (ئەمشەو ، ئەمڕۆ ، ئەوساڵ ، ئەوسا ، ئەوشەو)

تێبینی : هاوەڵناوی نیشانە بریتیە لە (ئەم ..... ە) (ئەو ...... ە) لە بنەڕەتدا ئەمانەی سەرەوە ئاوا بوون (ئەم شەوە ، ئەم ڕۆژە ، ئەو ساڵە ، ئەو ساتە ، ئەو شەوە) بەڵام ئەم بزوێنەی کۆتایی لێکراوەتەوە .

8 – هاوەڵكار + هاوەڵناوی ژمارە + ناو = هاوەڵكاری لێكدراو (پاش نیوە ڕۆ ، پێش نیوە ڕۆ ، دوای نیوە شەو ، پێش دوو ڕۆژ ، دوای نیوە ڕۆ ، دوای نیوە ساڵ ، دوای سێ سەعات)

تێبینی : (ڕۆ) ناوە لە ئەسڵدا (ڕۆژ)ە بەڵام پیتی (ژ) فرتاوە .

9 – پێشگر + هاوەڵناوی ژمارە + ناو = هاوەڵكاری لێكدراو (بە یەك جار ، بە چوار جار)

10 – هاوەڵناوی ژمارە + ناو = هاوەڵكاری لێكدراو (نیوە شەڕ ، نیوە شەو ، نیوە ڕۆ ، نیوە کار ، نیوە ماڵ)

11 – هاوەڵكار + ان ، نا + هاوەڵكار = هاوەڵكاری لێكدراو (سەرانسەر ، بەرانبەر ، پار نا پێرار ، دوێنێ نا پێرێ)

* بە پێی ئەم تێبینیە هاوەڵكار بناسەوە *

بە وشەیەك دەڵێین هاوەڵكار کە واتای (شوێن ، چەندێتی ، چۆنیەتی) تێدابێت ، بۆ نموونە (لە نزیك) هاوەڵکارە و واتای شوێنی تێدایە بۆیە نابێت بە هاوەڵناو و نیشانەی (تر ، ترین) وەردەگرێت کە بۆ جیاکردنەوەی لە ناو دەتوانین بەکاری بێنین .

ناویش دەتوانین بە خستنەسەری ئەم نیشانانە بیناسینەوە (ەکە ، ێك ، ەك ، ێ)

ڕادە

ڕادەی هاوەڵناو
(هاوەڵناوی نادیار)

ڕادەی هاوەڵکار
(هاوەڵکاری چەندی)

1 – ڕادەی هاوەڵناوی :- بریتیە لەو وشەیەی کە ڕادەی هاوەڵناوی چۆنیەتی دەردەخات , واتا بەدواداهاتنی دوو هاوەڵناو , هاوەڵناوی یەکەم هەمیشە هاوەڵناوێکی نادیارە و ئەرکی دیارخەر دەبینێت پێی دەوترێت (ڕادەی هاوەڵناوی) , هاوەڵناوی دووەمیش هاوەڵناوێکی چۆنیەتییەو دیارخراوە .

یاسا

* هاوەڵناوە نادیارەکە دەبێتە دیارخەری هاوەڵناوی چۆنیەتی و ڕادەی هاوەڵناوە چۆنیەتیەکە دەردەخات , بە هەردووکیان (گرێی هاوەڵناوی چۆنیەتی) دروست دەکەن دەبنە دیارخەری ناو یان جێناو یان تەواوکەری کاری ناتەواو .

هاوەڵناوی نادیار	+	هاوەڵناوی چۆنیەتی
دیارخەر (ڕادەی هاوەڵناوی)		دیارخراو

نموونە : کتێبێکی زۆر باشم کڕی .

تێبینی : هیچ کاتێك لە نێوان ڕادە و هاوەڵناوەکە ئامرازی خستنەسەری (ی) بەکارناهێندرێت .

تێبینی : ئەو وشانەی کە ڕادەی هاوەڵناوی چۆنیەتی دەردەخەن وەك (زۆر , هەندێك .....) ئەمانە لە بنەڕەتدا (هاوەڵناوی نادیارن) بەڵام لێرەدا بوونەتە دیارخەری هاوەڵناوێکی تر و نەبوونە بە دیارخەری (ناو یان جێناو) بۆیە پێیان دەڵێین (ڕادەی هاوەڵناو) .

هاوەڵناوی چۆنیەتی : (جوان , باش , بە پەلە , توند , کۆن , خراپ , ڕێك , بەنرخ , بەهێز , ناخۆش ......)

هاوەڵناوی نادیار : (زۆر , هەندێك , گەلێك , نەختێك , تۆزێك , پیچێك , کەمێك , فرە , بڕێك , ئێجگار ......)

1 – دیارخەری ناو /

نموونە : گوڵەکی زۆر جوانم بینی .

زۆر / ڕادەی هاوەڵناوییە , هاوەڵناوی نادیارە , دیارخەرە .

جوان / هاوەڵناوی چۆنیەتیە , دیارخراوە .

زۆر جوان / ڕادە و هاوەڵناوە , دیارخەری ناوە , گرێی هاوەڵناوی چۆنیەتیە .

2 – دیارخەری جێناو /

نموونە : ئێوەی فرە باش سەردەکەون .

فرە / ڕادەی هاوەڵناوییە , دیارخەرە , هاوەڵناوی نادیارە .

باش / هاوەڵناوی چۆنیەتیە , دیارخراوە .

فرە باش / ڕادە و هاوەڵناوە , دیارخەری جێناوە , گرێی هاوەڵناوی چۆنیەتیە .

3 – تەواوکەری کاری ناتەواو /

نموونە : منداڵەکە زۆر جوان بوو . خوێندکارەکە کەمێك زیرەکە .

ئاوەکە نەختێك ساردە .

زۆر , کەمێك , نەختێك / ڕادەی هاوەڵناون , دیارخەرن , هاوەڵناوی نادیارن .

جوان , زیرەك , سارد / هاوەڵناوی چۆنیەتین , دیارخراون .

زۆر جوان , کەمێك زیرەك , نەختێك سارد / ڕادە و هاوەڵناون , گرێی هاوەڵناوی چۆنیەتین , دیارخەری تەواوکەری کاری ناتەواون .

تێبینی : تەنها ڕادە و هاوەڵناو جێناوی لکاو وەردەگرن .

نموونە : گوڵەکی زۆر جوانم بینی .

ئەو (م)ەی بە کۆتایی وشەی (جوان) لکاوە ئەوا جێناوی لکاوە .

2 – ڕادەی هاوەڵکاری :- بریتیە لە هاوەڵکارێکی چەندی پێش هاوەڵکارێکی (کاتی , شوێنی , چۆنیەتی) دەکەوێت , ڕادەی هاوەڵکاری کاتی و شوێنی و چۆنیەتی دەردەخات و دەبێتە دیارخەریان , وە بەهەردوو هاوەڵکارەکە وەك گرێیەکی هاوەڵکاری ئەرکی تەواوکەری کار دەبینێت و پێویستی بە ئامرازی (ی) خستنەسەر نییە لە نێوان هاوەڵکارەکان .

* ئەو وشانەی کە ڕادەی هاوەڵکاری (کاتی و شوێنی و چۆنیەتی) دەردەخەن وەك (زۆر , هەندێك , کەمێك , تۆزێك ......) لە بنەڕتدا پێیان دەگوترێت (هاوەڵکاری چەندێتی) بەڵام لێرەدا نابێتە تەواوکەری کاری ڕستەکە بەڵکو دەبێتە (دیارخەر)ی هاوەڵکارێکی تر بۆیە پێیان دەوترێت (ڕادەی هاوەڵکاری) . نموونە : قوتابییەکە هەندێك درەنگ هات .

هاوەڵکاری چەندی : هەمان ئەوانەی هاوەڵناوی نادیارن .

هاوەڵکاری چەندی	+	هاوەڵکاری چۆنیەتی
دیارخەر (ڕادەی هاوەڵکاری)		دیارخراو

* ئەگەر کاری ڕستەکە کارێکی ناتەواو بوو ئەوا هاوەڵکاری دووەم هاوەڵکارێکی (کاتی و شوێنی)یە و نابێتە هاوەڵکاری (چۆنیەتی) چونکە ئەگەر (چۆنیەتی) بوو ئەوا (ڕادەی هاوەڵناوە) .

* گرێی هاوەڵکاری ئەرکی تەواوکەری کاری تەواو یان تەواوکەری کاری ناتەواو دەبینێت .

تێبینی : هاوەڵکاری چۆنیەتی دەبێتە تەواوکەری کاری تەواو , هەروەها هاوەڵکاری (کاتی و شوێنی) دەبن بە تەواوکەری کاری تەواو و ناتەواو , بەڵام هاوەڵکاری (چۆنیەتی) نابێت بە تەواوکەری کاری ناتەواو , بەڵکو ئەگەر وشەکە واتای چۆنیەتی گەیاند بوو بە تەواوکەری کاری ناتەواو ئەوا هاوەڵناوە نەك هاوەڵکار .

1 – ئەرکی تەواوکەری کاری تەواو /

نموونە : شاوین زۆر باش ڕۆیشت .

زۆر / هاوەڵکاری چەندیە , دیارخەرە , ڕادەی هاوەڵکاریە .

باش / هاوەڵکاری چۆنیەتیە , دیارخراوە .

زۆر باش / گرێی هاوەڵکاریە , تەواوکەری کاری تەواوە , ڕادەوهاوەڵکارە .

درەنگ

نموونە : ئەمامەکانمان زۆر دوور چاند .

جوان

زۆر / هاوەڵکاری چەندیە , دیارخەرە , ڕادەی هاوەڵکارە .

درەنگ , دوور , جوان / هاوەڵکاری (کاتی , شوێنی , چۆنیەتی)یە , دیارخراوە .

زۆر درەنگ (دوور , جوان) / گرێی هاوەڵکاریە , ڕادەوهاوەڵکارە , تەواوکەری کاری تەواوە .

2 – ئەرکی تەواوکەری کاری ناتەواو /

نموونە : ئاهەنگەکە کەمێك دوور بوو .

کەمێك / هاوەڵکاری چەندیە , دیارخەرە , ڕادەی هاوەڵکاریە .

دوور / هاوەڵکاری شوێنیە , دیارخراوە .

کەمێك دوور / گرێی هاوەڵکاریە , تەواوکەری کاری ناتەواوە , ڕادەوهاوەڵکارە .

چەند ڕوونکردنەوەیەك دەربارەی هەڵبژاردنی وەڵامی ڕاست :

نموونە : کتێبێکی زۆر باشم خوێندەوە .

وشەی (زۆر) چیە ؟

(Ⓐ هاوەڵناوی نادیار , Ⓑ ڕادە و هاوەڵناو ,
Ⓒ ڕادەی هاوەڵناو , Ⓓ هاوەڵکاری چەندی)

لەم نموونەیەدا وشەی (زۆر) هاوەڵناوی نادیارە ڕاستە , بەڵام چونکە نەبووە بە دیارخەری ناو یان جێناو بووە بە دیارخەری هاوەڵناوی دوای خۆی بۆیە بە ڕادەی هاوەڵناو دەستنیشانی دەکەین . واتا کە هەردووك هەڵبژاردنی پێدایت وەك ئەو نموونەی سەرەوە ئەوا تۆ (ڕادەی هاوەڵناو) هەڵبژێرە .

هەر لەم نموونەیەی سەرەوەدا کە هەڵبژاردەکان بکەین بە

(Ⓐ دیارخەری ناو , Ⓑ ڕادەی هاوەڵکار ,
Ⓒ دیارخەری هاوەڵناو , Ⓓ ڕادە و هاوەڵناو)

ئەوا دیارخەری هاوەڵناو هەڵدەبژێرین , دیارخەری ناو هەڵنابژێرین , چونکە تەنها دەڵێ وشەی (زۆر) چییە ؟ ئەگەر (زۆر باش) بەیەکەوە گوتی چیە ؟ ئەوکات (دیارخەری ناو) هەڵدەبژێرین .

تێبینی : دەگونجێ لە ڕستەیەکدا ڕادە و هاوەڵناو و ڕادە و هاوەڵکار هاتبێت .

نموونە : خانوویەکی زۆر خۆشم زۆر بەباشی دروستکرد .

زۆر / هاوەڵناوی نادیار , ڕادەی هاوەڵناو , دیارخەر .

خۆش / هاوەڵناوی چۆنیەتی , دیارخراو .

زۆر خۆش / ڕادە و هاوەڵناوە , گرێی هاوەڵناوی چۆنیەتیە , دیارخەری ناوە .

زۆر / هاوەڵکاری چەندیە , دیارخەرە , ڕادەی هاوەڵکارە .

باش / هاوەڵکاری چۆنیەتی , دیارخراوە .

زۆر باش / گرێی هاوەڵکاریە , تەواوکەری کاری تەواوە , ڕادە و هاوەڵکارە .

تێبینی : ئەو هاوەڵناوانەی ڕادەی هاوەڵناو دەردەخەن پێیان دەوترێت هاوەڵناوی نادیار .

تێبینی : ئەو هاوەڵکارانەی ڕادەی هاوەڵکار دەردەخەن پێیان دەوترێت هاوەڵکاری چەندی .

یەکەم :ناو لە دەوری دیارخەری ناودا

لێرەدا دوو ناو یان زیاتر بە دوای یەکتردا دێن و ناوی دووەم دیارخەری ناوی یەکەمە بەهۆی ئامرازی خستنەسەری (ی) .

ناوی یەکەم (دیارخراو) + ی (ئامرازی خستنەسەر) + ناوی دووەم (دیارخەر)

دەرگــــــــــــا + ی + ژوورەکە

ســــەرنـج : بۆ ناسینەوەی ناوی (تاك و كۆ) و (ناسراو و نەناسراو) و (گشتی و تایبەتی) پێویستە ئاگاداری ئەمانەی خوارەوە بین : -

ناوی ناسراو بەم شێوەیە دەناسرێتەوە :

1 – هەموو ناوێك كە نیشانەی ناسینی (ەكە)ی پێوە لكا .

> **تێبینی :** ناوێك بەهۆی هاوەڵناوی نیشانە دەستنیشان كرابێت ئەوا نیشانەی ناسراوی (ەكە)ی ناچێتەسەر , بەڵام نیشانەی (ان)ی دەچێتە سەر .

2 – هەر ناوێك بە هاوەڵناوی نیشانە دەستنیشان كرا كە ئەمانەن : (ئەم .... ە (بۆ نزیك) , ئەو .... ە (بۆ دوور) , ئەمانە , ئەوانە)

3 – هەموو ناوێكی تایبەتی وەكو : (مرۆڤ , ئاژەڵ , شار , وڵات , ڕووبار , چیا , كوردستان , ئەوین , لەنیا , ئەیوب .... هتد) .

ناوی كۆ بەم شێوەیە دەناسرێتەوە :

> **تێبینی :** ناوی تایبەتی بە هیچ شێوەیەك كۆناكرێتەوە .

1 – هەر ناوێك نیشانەی (ان)ی كۆی پێوە لكا جا كۆی ناسراو بێت (خوێندكارەكان , پەرتووكەكان) یان كۆی نەناسراو بێت (كوڕان , خوێندكاران , مامۆستایان)

2 – هەندێك ناو لە سروشتی خۆیەوە كۆیە وەكو : (سوپا , هێز , گەل , میللەت ....هتد) .

3 – هەندێك ناو بەهۆی پاشگری (ەجات , ات , وات ...... هتد) دەبێتە كۆ وەكو : میوەجات , سەوزەوات .

---

* **ناوی تاك :** گەر هیچ نیشانەیەكی كۆی پێوە نەلكابوو ئەوا ناوێكی تاكە جا ناسراو بێت (كوڕەكە , خوێندكارەكە , دەرگایەكە) یان نەناسراو بێت (خوێندكارێك , بەردێك , كوڕەك , بازاڕێك ....) .

* **ناوی نەناسراو بەم شێوەیە دەناسرێتەوە :**

1 – هەموو ناوە گشتیەكان لە بنەڕەتدا ناوێكی نەناسراوە و هیچ نیشانەیەكی پێوە نیە وەك : (مامۆستا , خوێندكار , ژن , كوڕ ...) .

2 – بەهۆی نیشانەكانی نەناسراوی (ێك , ەك , یّ) وەك : (كوڕەك , خوێندنگەیەك , خوێندكارێك ......) .

تێبینی : ئامرازی خستنەسەر لە كرمانجی ژووروودا بەم شێوەیە :

1 – نیشانەی (ا) لەگەڵ ناوی تاكی مێ بەكاردێت و بە دیارخراوی ناوی تاكی مێ دەلكێت .

نموونە : زین خوشكـــا میرێ بۆتانێ بوو .   ئەو ژنەكـــا میهرەبان بوو .

2 – نیشانەی (ێ) لەگەڵ ناوی تاكی نێر بەكاردێت و بە دیارخراوی ناوی تاكی نێر دەلكێت .

نموونە : كوڕێ پاشایێ بچویك هات .   مەلایــێ جزیری هۆزانڤانەكــێ كوردە .

3 – نیشانەی (ێد , ێت , ێن) بە دیارخراوی كۆی نێر و مێ دەلكێت .

نموونە : شارێد كوردستانێ خۆشن .   زارۆكێن گوندێن مە زرنگن .

*ناو لەدەوری دیارخەری ناو لە كرمانجی ژووروودا : -

زین خوشكا میرێ بۆتانێ بوو .   خوێندكارێن گوندێن مە زرنگن .   مەلایێ جزیری هۆزانڤانەكێ كوردبوو .

ناو , دیارخراو   ناو , دیارخەر   ناو , دیارخراو   ناو , دیارخەر   ناو , دیارخراو   ناو , دیارخەر

تێبینی : دەکرێت لە ڕستەیەکدا ناوێك بە زیاتر لە ناوێك دیارخرابێت .

نموونە : ئەنجامی تاقیکردنەوەکانی پارێزگاکانی هەرێمی کوردستانی عێراق باش بوون .

ناو لە دەوری دیارخەری ناودا دەبێت بە گرێی ناوی و ئەرکەکانی ناو دەبینن .

تێبینی : دەبێت دیارخەر و دیارخراو بە پێی شوێن و مەبەست , تاك و کۆ , ناسراوی و نەناسراوی بگونجێت .

نموونە : ~~پایتەختەکانی کوردستان خۆشە~~ x.

~~دڵەکانی نەخۆشەکە لاوازە~~ x.

~~سەرەکانی منداڵەکە شکا~~ x .

1 – ئەم ڕستانە لە ڕووی واقیع و زانستدا ناگونجێن .

2 – لە ڕووی ناسراوی و نەناسراوی نەشیاون و ناگونجێن

****

6 – 8 نمرەی لێ دێتەوە .

دووەم : هاوەڵناو لە دەوری دیارخەری ناودا

هەرکاتێك هاوەڵناو لە پێش ناوێك یان لە دوای ناوێك هات و وەسفی ناوەکەی کرد ئەوا ئەرکی هاوەڵناوەکە دەبێتە دیارخەر و ناوەکەش دەبێتە دیارخراو .

نموونە : مرۆڤی باش درۆ ناکات . سێ خوێندکار هاتن .

(باش , سێ) هاوەڵناون و دەبن بە دیارخەر . (مرۆڤ , خوێندکار) ناون و دەبن بە دیارخراو .

* چەند تێبینیەك :

1 – هەرکات (دیارخراو) ناوێکی گشتی یان تاك یان کۆ بە مەرجێك ﴿ نەناسراو ﴾ بوو واتە (ەکە)ی پێوە نەبوو , ئەگەر هاوەڵناوێك بوو بە دیارخەر بۆ ناوەکە ئەوا پێویستی بە ئامرازی خستنەسەری (ی) دەبێت و دەکەوێتە نێوان ناو و هاوەڵناوەکە بەم شێوەیە .

ناو (دیارخراو) + ئا.خستنەسەری (ی) + هاوەڵناو (دیارخەر)

نموونە بۆ ناوێکی گشتی نەناسراو : زێڕی پاك ژەنگ هەڵناهێنێ .

نموونە بۆ ناوێکی تاکی نەناسراو : منداڵێکی جوانم لە ئاهەنگەکە بینی .

نموونە بۆ ناوێکی کۆی نەناسراو : منداڵانی ژیر پاداشتی سەرکەوتن وەردەگرن .

2 – هەرکات (دیارخراو) ناوێکی گشتی تاك یان کۆ بوو بە مەرجێك ﴿ ناسراو ﴾ بوو واتە (ەکە)ی پێوەبوو , ئەگەر هاوەڵناوێك بوو بە دیارخەر بۆ ناوەکە ئەوا لەبری ئا.خستنەسەری (ی) ئەوا ئا.خستنەسەری (ە) بەکاردەهێنین و دەکەوێتە نێوان ناو و هاوەڵناوەکە و گرێی ناوی دروست دەکات , وە هەندێ جاریش دەرناکەوێت , وە نیشانەی ناسراوی (ەکە)ی ناوەکەش دەچێتە دوای هاوەڵناوەکە , وە ئەگەر نیشانەی کۆ (ان) هەبوو ئەویش دەچێتە دوای نیشانەی ناسراوی (ەکە) .

ناو (دیارخراو) + ئا.خستنەسەری (ە) + هاوەڵناو (دیارخەر) + ەکە + (ان) ئەگەر هەبوو

نموونە بۆ ناوێکی تاکی ناسراو : خوێندکارە زیرەکەکە لە پێشەوە دانیشتووە .

نموونە بۆ ناوێکی کۆی ناسراو : خوێندکارە زیرەکەکان لە پێشەوە دانیشتبوون .

تێبینی : ئەگەر ناوی دیارخراو ناسراوبوو , کۆتایی بە پیتی نەبزوێن هاتبوو ئەوا ئا.خستنەسەری (ە) دەردەکەوێت .

3 – ئا.خستنەسەری (ە) دەرناکەوێت هەرکات ناوە ناسراوەکە کۆتایی هاتبوو بە یەکێك لەم پیتە بزوێنانە (ە , ا , ۆ , ێ) بە مەرجێك ناوەکە لە ﴿ یەك برگە ﴾ زیاتر بێت .

ناو (دیارخراو) + ئا.خ (ە)ەکە دەرناکەوێت + هاوەڵناو (دیارخەر) + ەکە + (ان) ئەگەر هەبوو

نموونە : خوێندنگا گەورەکە دروست کرا . ئەستێرە گەشەکان دەرکەوتن . شانۆ بەناوبانگەکە نمایشکرا . بەهێ گەیووەکان بکڕن .

* ئا.خستنەسەری (ە) دەردەکەوێت هەرکات ناوە ناسراوەکە کۆتایی هاتبوو بە یەکێك لە پیتە بزوێنانە (ە , ا , ۆ , ێ) بە مەرجێك ناوەکە لە «یەك برگە» زیاتر نەبێت . ئینجا ناوبەندی (یـ)ی بۆ زیاد دەکەین کە دەکەوێتە نێوان (ناو و ئا.خستنەسەرەکە) .

ناو (دیارخراو) + ناوبەندی (یـ) + ئا.خستنەسەری (ە) + هاوەڵناو (دیارخەر) + ەکە + (ان) ئەگەر هەبوو

نموونە : دێیـە خۆشـەکان خۆش نەماون . دۆیـە ترشـەکەی خواردەوە . گایـە گەورەکەی سەربڕی . شەیـە بچوکـەکە بکڕە .

4– هەرکات ناوی ناسراو کۆتایی بە پیتی بزوێنی (ی)هاتبوو , ئەوا ناوبەندی (یـ)ی بۆ زیاد دەکەین جا ناوەکە بڕگەیەك بێت یان زیاتر جیاوازی نییە .

ناو (دیارخراو) + ناوبەندی (یـ) + ئا.خستنەسەری (ە) + هاوەڵناو (دیارخەر) + ەکە + (ان) ئەگەر هەبوو

نموونە : ماسییـە بچوکەکانـم فرۆشت . بییـە وشکەکە ببڕە .

5– هەرکات ناوی ناسراو کۆتایی بە پیتی بزوێنی (وو) هاتبوو , ئەوا ناوبەندی (و)ی بۆ زیاد دەکەین , کە دەکەوێتە نێوان ناو و ئامرازی خستنەسەرەکە , بەڵام دەبێت واوێکی (و) ناوەکە لاببەین .

ناو (دیارخراو) + ناوبەندی (و) + ئا.خستنەسەری (ە) + هاوەڵناو (دیارخەر) + ەکە + (ان) ئەگەر هەبوو

نموونە : شاتو وە سورەکەم لێکردەوە . خانو وە خۆشەکە وێران بوو .

6– ناوی دیارخراو دەشێت زیاتر لە دیارخەرێك وەربگرێت , وە نیشانەی ناسراوی (ەکە)ش دەچێتە سەر کۆتا هاوەڵناو .

نموونە : درەختە بەرزە باشە جوانەکەی شکاند .

* هاوەڵناوەکان دەبن بە دیارخەری ناو بە دوو شێوە : –

1– ئەگەر هاوەڵناوەکان لە جۆری هاوەڵناوی (ژمارەیی بنجی , نیشانە , پلەی باڵا) بوون ئەوا دەکەونە پێش ناوەوە و پێویستیشیان بە ئامرازی خستنەسەری (ی) نییە بکەوێتە نێوان (ناو و هاوەڵناو)ەکەوە .

ژمارەیی بنجی / (یەك , دوو , سێ ...) نموونە : سێ خوێندکار هاتن بۆ لامان . پێنج کتێبم خوێندەوە .

نیشانە / (ئەم ... ە , ئەو ... ە , ...) نموونە : ئەم باخە میوەی باشی هەیە . ئەو شوێنەوارە دڵگیرە .

پلەی باڵا / واتە ئەو هاوەڵناوانەی کە پاشگری (ترین)یان پێوەیە . (دڵسۆزترین , زیرەکترین , جوانترین ....)

نموونە : دڵسۆزترین هاوڕێم خەڵاتکرا . جوانترین گوڵم پێشکەشکرد .

2– ئەگەر هاوەڵناوەکان لە جۆری هاوەڵناوی (پلەی چەسپاو , پلەی بەراورد) بوو دەکەونە دوای ناوەکەوە و پێویستیان بە ئامرازی خستنەسەری (ی) هەیە .

پلەی چەسپاو / (باش , جوان , چاك , ...) نموونە : گوڵێکـی جوانـم لێکردەوە . بەرنامەیەکـی جوان پێشکەشکرا .

پلەی بەراورد / واتە ئەو هاوەڵناوانەی کە پاشگری (تر)یان پێوەیە . (جوانتر , باشتر , پاکتر , ...)

نموونە / گوڵێکـی جوانترم لێکردەوە . بەرنامەیەکـی جوانتر پێشکەشکرا .

* ئەو هاوەڵناوانەی کە لە پێش ناوەوە و دوای ناوەوە دێن وەك (ڕێکخستن , نادیار , پرس) , کە لە پێش ناوەوە بێن ئا.خستنەسەریان پێویست نیە , بەڵام کە لەدوای ناوەوە هاتن ئەوا پێویستیان بە ئا.خستنەسەر دەبێت . مەبەست لە ئا.خستنەسەر (ی)یە .

ڕێکخستن / واتە ئەو هاوەڵناوانەی کە پاشگری (ەم , ەمین , هەم , هەمین)یان پێوەیە . (شەشەم , چوارەمین , چوارهەم , چوارهەمین ..).

نموونە : دووەمین خوێندکار خەڵات دەکرێت . هەفتەی یەکەم تاقیکردنەوەکان ئەنجامدران . خوێندکاری دووەم خەڵات دەکرێ .

نادیار / (هەموو , زۆر , تر , وا , وەها , هەندێ , گەلێك , نەختێ , کەمێ ...)

نموونە : هەموو دارەکان ببڕن . خەڵکێکی زۆر ئاوارە بوون . لە هەموو هەورێك باران نابارێ . یاریزانێکی تر خەڵاتکرا .

پرس / (کام , چ , چۆن , چەند , ..)

نموونە : کام یاریزان بەهێزە ؟   پێنوسێکی چۆنت کڕی ؟   چۆن دیارییەکت پێ درا ؟   بەرهەمی چۆن پەسەند کرا ؟

****

تێبینی : هاوەڵناوی ژمارەی کەرتی هەمیشە لە پێش ناوەوە دێت و پێویستی بە ئا.ختنەسەری (ی) هەیە و لەنێوان (ناو و هاوەڵناو)ەکە دێت .

نموونە : سێ یەکی زەوییەکەم فرۆشت .   چوار یەکی پەرتووکەکانم خوێندەوە .   لە سەدا پێنجی زەوییەکەمان کێڵا .

هاوەڵناو لەدەوری دیارخەری ناودا وەکو (گرێی ناوی) دەتوانێت هەموو ئەرکەکانی ناو ببینێت .

****

سێیەم : ئەرکی جێناوە سەربەخۆکان لە دەوری دیارخەری ناودا

* جێناوە سەربەخۆکان دەبن بە دیارخەری ناو و هەمیشە دەکەونە دوای ناوی دیارخراوەوە بەم شێوەیە :-

1 – ناوی دیارخراو لە پێش جێناوی سەربەخۆی دیارخەرەوە دێت .

2 – لە نێوان دیارخراو و دیارخەردا ئامرازی خستنەسەری (ی) دێت .

3 – دیارخراو و دیارخەر بەیەکەوە (گرێی ناوی) دروست دەکەن .   نموونە : باوکی من ئیشدەکات .

ناو (دیارخراو) + ئا.ختنەسەری (ی) + جێناوی سەربەخۆ

* جێناوە سەربەخۆکان دەبن بە دیارخەر کە ئەمانەن :-

1 – جێناوی کەسی سەربەخۆ : ﴿ من _ ئێمە , تۆ _ ئێوە , ئەو _ ئەوان ﴾

نموونە : نیشتیمانی ئێمە گەلێك پیرۆزە .   ڕۆمانەکەی تۆ بڵاوکرایەوە .   پەرتووکەکەی من بەنرخە .

2 – جێناوی خۆیی : ﴿ خۆم _ خۆمان , خۆت _ خۆتان , خۆی _ خۆیان ﴾

نموونە : گەلی خۆمان خۆشدەوێت .   پەرتووکەکەی خۆت وەربگرە .   پەرتووکی خۆم دەخوێنمەوە .

3 – جێناوی نادیار : ﴿ کابرا , فڵان , فیسار , هین , کەس , وانێك , هەرامە ... ﴾

نموونە : کوڕی فڵان بەیەکەم دەرچوو .   ماڵی کەس بەکەس حەڵاڵ نییە .   ئۆتۆمبێلی کابرا وەرگەڕا .

4 – جێناوی پرس : ﴿ کێ , کامە , کام , چ , چی .. ﴾

نموونە : پەرتووکی چی بەسوودە ؟   وێنەی کامیان جوانە ؟   ڕۆمانی کێ بڵاوکرایەوە ؟   پەتووکەکەی کێ بەناوبانگە ؟

5 – جێناوی نیشانە : ﴿ ئەمە , ئەمانە , ئەوە , ئەوانە ﴾

نموونە : ماڵی ئەوانە زۆر دوورە .   باخەکەی ئەوە بەسوودە .   باوکی ئەوە نووسەرە .   ڕا پۆرتەکانی ئەمانە دەخوێنمەوە .

تێبینی : لە کرمانجی ژووروودا کۆمەڵەی جێناوە سەربەخۆکانی ﴿ من _ مە , تە _ وە , (وی , وێ) _ وان ﴾ دەبن بە دیارخەری ناو بە یارمەتی ئامرازی

خستنەسەری ﴿ (ێ) تاکی نێر   ,   (ا) تاکی مێ   ,   (ێد , ێن ..) بۆ کۆی نێر و مێ ﴾

نموونە : وەڵاتێ من گەلەك خۆشە .   کتێبێن مە گەلەك پاکن .

وەڵاتێ تە گەلەك خۆشە   کتێبێن وە گەلەك پاکن .

وەڵاتێ (وی , وێ) گەلەك خۆشە .   شارا وان پاقژە .

* دیارخراو و دیارخەر بەیەکەوە ﴿ گرێی ناوی ﴾مان بۆ دروست دەکەن , وە گرێیەکەش هەموو ئەرکەکانی ناو دەبینێت .

چوارەم : ئەرکی جێناوە لکاوەکان لە دەوری دیارخەری ناودا

* جێناوە لکاوەکانی ﴿ ك1 , ك2 ﴾ دەبن بە دیارخەری ناو بەم شێوەیە :-

1 – هەمیشە دیارخراو **پێش** دیارخەر دەکەوێت .

2 – لە نێوان دیارخراو و دیارخەردا ئامرازی خستنەسەری ﴿ ی ﴾ پێویست نییە و نایەت .

3 – دیارخراو و دیارخەر بەیەکەوە ﴿ گرێی ناوی ﴾ دروست دەکەن .

****

* کۆمەڵەی یەکەم (م _ مان , ت _ تان , ی _ یان) دەبن بە دیارخەر و ڕاستەوخۆ دەچنە دوای ناوی دیارخراوەوە بەم شێوەیە :-

1 – لەگەڵ کاری ڕابردوو و ڕانەبردووی تێپەڕ (ك1) دەچێتە سەر بەرکار بەم شێوەیە :-

أ ڕابردووی تێپەڕ : بەرکار (دیارخراو) + ك1 (دیارخەر) + ك1 (بکەر

تێبینی : هەرکاتێ دوو جێناوی لکاو لە ڕابردووی تێپەڕ بەدوای ناوێکدا هاتن و لە ﴿ ك1 ﴾ بوون ئەوا یەکەمیان ﴿ دیارخەر ﴾ە و دووەمیان ﴿ بکەر ﴾ە .

نموونە : پەرتووکەکە مانــت وەرگرت .   نووسینەکەمــی خوێندەوە .

ب ڕانەبردووی تێپەڕ : نموونە : پەرتووکەکەمان وەردەگرێت .   منداڵەکەم فێردەکات .   ئۆتۆمبێلەکەیان دەفرۆشم .

2 – لەگەڵ کاری ڕابردوو و ڕانەبردووی تێنە پەڕدا ﴿ ك1 ﴾ دەچێتە سەر بکەر (کارا) .

نموونە : منداڵەکەت دانیشتووە . > بۆ ڕابردوو   ئۆتۆمبێلەکەت دەڕوات . > بۆ ڕانەبردوو

3 – لەگەڵ کاری ڕابردوو و ڕانەبردووی بکەر نادیار ﴿ ك1 ﴾ دەچێتە سەر جێگری بکەر .

نموونە : زەویەکەم کێڵــرا .   ئۆتۆمبێلەکەم فرۆشــرا.   گوندەکەیان وێران کــرا .   وڵاتەکەم داگیرناکــرێ .

تێبینی : ﴿ را ﴾ بۆ ڕابردوو .
﴿ رێ , رێت ﴾ بۆ ڕانەبردوو .

4 – لەگەڵ کاری داخوازی دا ﴿ ك1 ﴾ ﴿ م _ مان , ت _ تان , ی _ یان ﴾ دەبن بە دیارخەر .

أ : لەگەڵ کاری داخوازی تێپەڕدا ﴿ ك1 ﴾ دەچنە سەر بەرکار .

نموونە : پارەکەی وەربگرن .   جلەکانت بشۆ .   باخچەکەیان ئاو بدە .

ب : لەگەڵ کاری داخوازی تێنە پەڕ ﴿ ك1 ﴾ ﴿ م _ مان , ی _ یان ﴾ دەچنە سەر ﴿ بکەر ﴾ ئەگەر بکەر ناو بوو , هەندێك جاریش دەچنە سەر تەواوکەری بەیاریدە . نموونە : کوڕەکەم وەرە بۆ لامان .   تۆ لە ژوورەکەم دابنیشە .

تێبینی : جێناوی لکاوی ﴿ ت _ تان ﴾ بەکارناهێندرێت , واتا بۆ ڕستە ئەسڵیەکەی دەبێ ﴿ جێناوی خۆیی ﴾ بەکاربێنیت .

نموونە : جلەکەت بشۆ .   بۆ ڕستە ئەسڵیەکە ئاوای لێ دێت > جلەکەی خۆت بشۆ .   بەڵام نابێ بیگەڕێنیەوە بۆ (ج.کەسی سەربەخۆ) .

5 – لەگەڵ کاری ناتەواودا ﴿ ك1 ﴾ دەچنە دوای ناوی نیهاد .

نموونە : منداڵەکەیان جوانە . <<< ﴿ منداڵەکەی ئەوان جوانە ﴾ <<< نیهادە .

باخەکەم خۆشە .   زەویەکەت گەورە بوو .   شارەکەیان جوان دەبێت .

* کۆمەڵەی دووەم ﴿ م _ ین ، یت _ ن ، Ø _ ن ﴾ تەنیا لەگەڵ کاری ڕابردووی تێپەڕدا دەبن بە دیارخەر و دەچنە کۆتایی کار و لەوکاتەدا جێناوەکانی ﴿ ك1 ﴾ بەدوای ناوە دیارخراوەکەدا دێن ، بەڵام ئەرکی ﴿ بکەر ﴾ دەبینن نەك ﴿ دیارخەر ﴾ ناوەکەش ئەرکی بەرکار دەبینێت .

نموونە : نامەکەم گەیاندیت . خوێندکارەکەی خەڵاتکردن . گوڵەکەی هێنایت . ڕۆمانەکەی بردم . پێنووسەکەی بردیت .

* جێناوی لکاو بۆ کەسی سێیەمی تاك لەدەوری دیارخەری ناودا دەرناکەوێت لەگەڵ کاری ڕابردووی تێپەڕدا .

نموونە : پێنووسەکەم کڕی Ø . مۆبایلەکەت فرۆشت Ø . کاغەزەکەی سوتاند Ø .

تێبینی : هەرکاتێك جێناوی لکاوی ﴿ ك1 ﴾ بوو بە دیارخەر بۆ ناوێك ئەوا ئەو ناوە هیچ دیارخەرێکی تر وەرناگرێت لەدوای جێناوی لکاوی دیارخەر .

نموونە : خوێندنگاکەمان x خاوێنە . مان < دیارخەرە .

بەڵام هەرکات ناوێك یان هاوەڵناوێك بوو بە دیارخەر بۆ ناوێك ئەوا دەکرێت جێناوێکی لکاوی ﴿ ك1 , ك2 ﴾ ببێتە دیارخەر , بەڵام دەچێتە کۆتایی دیارخەرەکانی ترەوە , بەیەکەوە گرێیەکی ناوی دروست دەکەن .

نموونە : باخچەی خانووەکەتان خاوێنە . خانووەکە ← دیارخەرە . تان ← دیارخەرە .

باخچە گەورە خۆشەکەتان خاوێنە . گەورە ← دیارخەرە . خۆش ← دیارخەرە . تان ← دیارخەرە .

تێبینی : ئەگەر جێناوی لکاو بوو بە دیارخەری ناوێك ئەوا هیچ دیارخەرێکی تر وەرنارگرێت چونکە دەبێتە هۆی تێکچوونی شیرازەی ڕستەکە .

نموونە : مامۆستاکەمان کیمیا هات . X کتێبەکەم ئازاد نوێیە . X مامۆستاکەت کیمیا زیرەکە . X

ئەو ڕستانەی سەرەوە هەڵەن , چونکە جێناوی لکاو دیارخەریەتی و هیچ دیارخەرێکی تر وەرناگرێت .

پ وزاری / منداڵەکەمان ئازاد جوانە . ئەم ڕستەیە بۆ هەڵەیە ؟

﴾ Ⓐ کاری ناتەواو دیارخەریەتی Ⓑ ج.لکاو دیارخەریەتی هیچ دیارخەرێکی تر وەرناگرێت Ⓒ بەرکار نەهاتووە Ⓓ بکەر هەیە ﴿

* دیارخراو و دیارخەر بەیەکەوە ﴿ گرێی ناوی ﴾مان بۆ دروست دەکەن , وە گرێیەکەش هەموو ئەرکەکانی ناو دەبینێت .